

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін

Новосад Анастасія Павлівна

**«ПОЛІТИКА ІНДІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ
сторіччя»**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 014.03.Середня освіта. Історія

Науковий керівник:
кандидат політичних наук,
доцент кафедри історії міжнародних відносин
та гуманітарних дисциплін
Дмитренко Степан Петрович

Київ – 2024

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	3
<u>РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ІНДІЇ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН</u>	6
<u>1.1. Зовнішньополітичні концепції та політика Індії XXI ст</u>	6
<u>1.2. Регіональний аспект та інтеграційні процеси в політиці Індії</u>	10
<u>1.3. Глобалізаційні процеси в Індії</u>	15
<u>Висновки до 1 розділу</u>	20
<u>РОЗДІЛ 2</u>	21
<u>ДВОСТОРОННІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ НА ТЛІ СВІТОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ</u>	21
<u>2.1. Кашмірське питання : історія конфлікту</u>	21
<u>2.2. Участь США та КНР у конфлікті та їх роль</u>	25
<u>2.3. Шляхи та механізми мирного врегулювання індо-пакистанського конфлікту</u>	31
<u>Висновки до 2 розділу</u>	35
<u>РОЗДІЛ 3</u>	36
<u>ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ НА МЕЖІ ХХ – ХХІ СТОЛІТТЯ</u>	36
<u>3.1. Політика Індії у відношенні до Пакистану</u>	36
<u>3.2. Політика Пакистану у відношенні до Індії</u>	38
<u>3.3. Сучасний стан взаємовідносин Індії та Пакистану</u>	42
<u>3.4. Ставлення Індії та Пакистану до агресії РФ та до України</u>	46
<u>Висновки до 3 розділу</u>	52
<u>ВИСНОВКИ</u>	53
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зовнішня політика належить до принципів і міркувань, які лежать в основі міжнародних відносин країни. Оскільки існує взаємозв'язок між подіями у світі, а також постійна дія та реакція, зовнішня політика кожної країни має формуватися відповідно до нового потоку подій. Вона не може бути запеклою або дотримуватися не менш жорстких правил. Однак варто зазначити, що основні її цілі та принципи, як правило, залишаються незмінними; керівним чинником є забезпечення користі для нації.

Індія та Пакистан – унікальні держави з незвичайною історією, які через цілу низку історичних передумов, у тому числі й загального колоніального минулого під егідою Британії, у XXI ст. виступають як повноцінні актори міжнародних відносин, які претендують на лідерство: Пакистан – в ісламському світі, Індія – в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Однак, незважаючи на важливу роль, яку обидві країни грають у багатополлярному світі, вони вже понад сімдесяти років не можуть вирішити проблему Кашміру. Історія людства безперервно пов'язана з різного роду агресією – громадянськими, світовими війнами, локальними конфліктами, розподілом сфер впливу, не завжди мирним шляхом. Однак, у міру дорослішання міжнародного співтовариства, стає неможливим заперечення того факту, що жодна держава, жоден уряд не в змозі в належній мірі забезпечити світову безпеку.

Позиціонуючи себе як одного з лідерів Руху неприєднання, Індія прагнула набирати політичну увагу за допомогою закликів до роззброєння і примирення, зміцнюючи в той же час зв'язки з обома ворогуючими сторонами і порівняно нещодавно звільненими африканськими та азіатськими державами в розрахунок на підвищення міжнародної діяльності великих держав.

Індія та Пакистан є національними державами, для яких найважливішим питанням є національна безпека. Кашмір – регіон, який є національним інтересом як Індії, так Пакистану.

У світлі сучасних реалій дослідження Індії в системі міжнародних відносин, двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном є доцільним як з огляду на розвиток двосторонніх відносин з нашою державою, так і з точки зору аналізу досвіду протистояння Індії та Пакистану щодо Кашміру.

Стан наукової розробки проблеми. Значний внесок у дослідження особливостей зовнішньої політики та двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном зробили вітчизняні та іноземні вчені. Особливості зовнішньої політики та двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном є предметом досліджень, де можна виділити роботи О. Александрова [16], А. Бобровицького [1], Т. Богданової [2], О. Борділовської [3], Г. Вітківської, Н. Гавриленка [16], П. Ігнатєв [8], А. Гриценка [4], Ю. Кобзар [10], О. Лукаша [12], Т. Мірошниченко [13], В. Орлика [16], С. Пирожкова, Ю. Пахомова, Т. Полещук [14], Л. Ринейська [17], D. Bayley [22], V. Bubna [25], M. Brecher [24], L. Fituni [32], P. Krishnankutty [45], S. Mishra [25], A. Noorani [49], T. Ratna [51], S. Singh [56], M. Siow [58], R. Timothy [16] та ін.

Мета дослідження кваліфікаційної роботи – теоретичний і компаративний аналіз місця Індії в системі міжнародних відносин, двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном.

Для досягнення визначеної мети в роботі поставлені наступні **завдання**:

- визначити зовнішньополітичні концепції та політику Індії XXI ст.;
- проаналізувати регіональний аспект та інтеграційні процеси в політиці Індії;
- розкрити вплив глобалізації на зовнішню політику Індії та Пакистану;
- висвітлити історію конфлікту Кашмірського питання;
- дослідити особливості участі США та КНР у конфлікті та їх роль;
- виявити можливі шляхи та механізми мирного врегулювання індо-пакистанського конфлікту;
- проаналізувати особливості зовнішньої політики Індії у відношенні до Пакистану;

– дослідити особливості зовнішньої політики Пакистану у відношенні до Індії;

– виявити сучасний стан взаємовідносин Індії та Пакистану;

– проаналізувати ставлення Індії та Пакистану до агресії РФ та до України.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є міжнародні відносини та двосторонні зв'язки між Індією та Пакистаном.

Предметом роботи є міжнародно-політичні особливості двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном.

Методологічною основою роботи є наукові методи, які базуються на вимогах об'єктивного і докладного аналізу міжнародно-правових питань щодо двосторонніх зв'язків між Індією та Пакистаном. В основу методології дослідження покладено весь комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які застосовуються в міжнародних відносинах. Методи вивчення і аналізу наукової літератури, формально-логічний, системного підходу, історико-правовий були використані при вивченні Кашмірського конфлікту, зовнішньополітичної концепції та політики Індії та Пакистану у XX та XXI ст.; системно-функціональний, структурно-функціональний методи – для аналізу участі США та КНР у конфлікті та шляхів та механізмів мирного врегулювання індо-пакистанського конфлікту; порівняльно-правовий (компаративний) метод – для проведення дослідження взаємовідносин між Індією та Пакистаном та ін.

Практичне значення одержаних результатів заключається в тому, що сформульовані в ній положення і висновки у своїй сукупності дають певну цілісну картину про міжнародні відносини та двосторонні зв'язки між Індією та Пакистаном.

Структура і обсяг курсової роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел із найменувань (70 позицій). Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок .

РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ІНДІЇ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Зовнішньополітичні концепції та політика Індії XXI ст

Індія – це держава, яка має великий потенціал «м'якої сили» та статус найбільшої (за кількістю населення) демократії світу, яку вирізняють серед інших країн регіону. Зовнішня політика Індії спрямована на забезпечення перетворення держави в потужного гравця на міжнародній арені. Головними завданнями політики є: захист територіальної цілісності, збереження культурних цінностей та ідентичності, при цьому, перетворюючи державу в сучасного та конкурентоспроможного актора. Досягнення мети вважається єдиною гарантією використання наявного в країні потенціалу на благо її громадян [12]. Розглядаючи зовнішньополітичні інтереси Індії, індійський експерт-міжнародник Сі Раджа Мохан виділяє в політиці держави три напрями – стратегічні кола: «безпосереднє сусідство» (Південна Азія), «розширене» (більшість Індо-Тихоокеанського регіону) та решта світу. У межах першого кола, яке з'єднує безпосередніх сусідів, Індія претендує на гегемонію та прагне здобути право вето на втручання третіх держав у справи регіону. У межах другого кола Індія намагається врівноважувати вплив інших акторів та не давати їм можливості обмежувати її інтереси. І от у межах третього кола Індія намагається отримати статус ключового гравця по питаннях міжнародної безпеки.

Зовнішня політика Індії ґрунтується на принципах, які країна прийняла з моменту здобуття незалежності та керувалася ними. Принципами є: мир, незалежність, дружба та активна співпраця з усіма країнами. Усі вони були закріплені у концепції неприєднання та мирного співіснування.

Фундаментальним принципом зовнішньої політики Індії є просування та реалізація своїх національних інтересів. В Індії вважають, що національні інтереси – це не просто теоретичний концепт, але практичне керівництво до дії. Існує певна ієрархія національних інтересів, які визначаються за рівнем їхньої

пріоритетності, допомагає дотриматися їх правильного балансу. Реалізація цього принципу зовнішньої політики Індії виходить із принципу, що кожна країна у світі має рівні права на безпечне існування та вживає всіх можливих заходів, щоб його захистити. Однак, роблячи це, вона має бути впевнена, що національні інтереси інших країн чи глобальний мир та безпека не постраждають. Щоб зберегти свою безпеку та стабільність, держава повинна мати силу та можливість гідно зустріти та відповісти як на зовнішні, так і на внутрішні загрози її єдності та згуртованості.

Політику нації формують різноманітні групи інтелектуальної еліти на основі свого розуміння національних інтересів. Зараз на концепції про роль і місце Індії в сучасному швидко мінливому світі впливають інтелектуальні традиції, що відображають основні «блоки» демократичної політичної свідомості. Істотну роль у формуванні зовнішньополітичного курсу Індії грає позиція індійської еліти. За конкретними проблемами серед заможних верств суспільства є багато розбіжностей [17]. Так, бурхливі суперечки викликають питання напрями економічного розвитку та зв'язків із індустріально розвиненими країнами. Але це не було просто принципом, який наказував утримання від вступу до головних конкуруючих політичних та військових блоків, які домінували у світі в другій половині ХХ ст. Це була ефективна концепція, яка забезпечувала незалежність суджень та дій у зовнішній політиці, давала можливість об'єктивно судити про ситуацію, дистанціюючись від тієї ідеологічної лінії, яку дотримувалися країни-союзники.

Така позиція також дозволяла Індії не стати «іграшкою» у великій грі великих держав або інструментом для досягнення їхньої власної мети. Концепція неприєднання стала аксіомою, яка створила традицію наступності у її зовнішньої політики на багато років. Згодом вже ніякий новий уряд Індії не міг зректись або знехтувати принципом незалежності суджень та дій у сфері зовнішньої політики чи піти на компроміс із тими цінностями, які були зафіксовані в конституції країни. Інакше суспільство розцінило б це як

безперечну шкоду національним інтересам. Цю думку розділяло практично все населення, незалежно від свого соціального статусу чи політичних поглядів.

Рух неприєднання був необхідним для утвердження свободи та суверенітету, які дісталися Індії важкою ціною. Їхнє закріплення крім власних зусиль вимагало міжнародної підтримки та допомоги, а також сприятливого міжнародного середовища. У результаті Індія зробила Рух неприєднання платформою для пошуку та припливу зовнішніх ресурсів, створення умов для доступу свого експорту на ринки країн, що розвиваються, реструктуризації міжнародної торгівлі, фінансової та монетарної системи таким чином, щоб перетворити їх на інструменти розвитку країн третього світу.

Для Індії підтримання та зміцнення миру було не лише моральним імперативом, а й умовою для продовження свого успішного розвитку. З погляду Індії, суперництво двох політичних блоків за гегемонію у світі, засноване на принципах ядерного стримування за безпрецедентних перегонів ядерних озброєнь, привели мир на межу ядерної війни і поставили під загрозу саме існування людства. Тому Індія використовувала Рух неприєднання як майданчик, де вона могла висловитися проти гонки озброєнь, робити дії для запобігання ядерній війні та закликати до ліквідації ядерної зброї. Індія вважала, що її власна незалежність не може бути гарантована, поки всі народи, що живуть під ярмом колоніалізму, не знайдуть своєї свободи. Таким чином, деколонізація стала постійним пунктом порядку денного як зовнішньої політики Індії, так і Руху неприєднання на ранній фазі його існування.

Також базовим принципом зовнішньої політики Індії є орієнтація на розвиток. Головний спосіб, яким зовнішня політика може обслуговувати державні інтереси – це підтримка та сприяння його економічному та соціальному прогресу. Це завдання робить зовнішню політику орієнтованою на розвиток. Завдяки збільшенню у 8,7 відсотка в 2021 році, Індія стала п'ятою економічно могутньою країною у світі після США, Японії, Китаю та Німеччини. Так, 2023 року Індія стала голувати у «Великій двадцятці» і отримала можливість сформувати порядок денний самої організації. Вже в

цьому році Індія обігнала Китай як найбільш густонаселену країну світу, з населенням понад 1,4 млрд чоловік [5].

Від зовнішньої політики, орієнтованої на розвиток, потрібно переслідувати та домагатися цілей одночасно як на глобальному, регіональному, так і локальному рівнях, а саме у контексті двосторонніх відносин Індії з іншими країнами. Це передбачає спільну роботу з іншими державами, щоб спробувати внести позитивні зміни до міжнародної економіки та таким чином підтримати власний розвиток.

Важливим принципом своєї зовнішньої політики Індія вважає внесок у підтримку глобального світу та процвітання, а також активні дії з метою встановлення справедливого, чесного та рівноправного світового порядку. Національні інтереси країни, як справедливо вважають в Індії, можуть бути найкращим чином реалізовані у світі, вільному від дискримінації та свавілля окремих держав, у світі, що ґрунтується на рівності, справедливості та чесній грі. Загалом у довгостроковій перспективі стійкість світового порядку і саме виживання людства залежать від їхньої здатності встановити справедливий, чесний світовий порядок, вільний від зброї масового знищення.

Наступний базовий принцип виходить з того, що зовнішня політика Індії завжди ґрунтувалася та надихалася ідеями та поглядами лідерів руху за незалежність країни та відображала найкращі елементи своєї культурної та філософської спадщини. Її основні принципи, цілі та зміст почали оформлятися ще за часів боротьби за незалежність.

Значна частина індійського бізнесу активно протидіє планам політиків щодо лібералізації доступу до іноземного капіталу. Позиція індійської буржуазії відіграє особливу роль у формуванні внутрішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу країни, і уряд у своїй конкретній діяльності змушений враховувати думку противників відкритості. Таким чином, держава у своїй конкретній зовнішньополітичній діяльності, безумовно, змушена враховувати зіткнення різних точок зору та вибрати лінію, яка найбільше відповідає спільним інтересам країни [3].

Модель процесу ухвалення зовнішньополітичних рішень в Індії практично не змінювалася з перших років після завоювання незалежності. Безпосереднє рішення ухвалюють 3-5 осіб, включаючи міністрів (насамперед, закордонних справ та оборони) та головних радників. Домінуючу роль грає прем'єр-міністр, який може суттєво змінювати зовнішньополітичну лінію, оскільки широкий консенсус діє практично лише щодо її макроцілей.

Перший прем'єр-міністр Індії Дж. Неру розпочав процес налагодження демократичного контролю над зовнішньополітичним курсом, що є основним чинником за умов внутрішньополітичної демократизації. Дж. Неру виявляв глибокий інтерес до дебатів в індійському парламенті із зовнішньополітичних питань, з повагою ставився до аргументів лідерів опозиції, вимагав враховувати думку народу. Якось у розмові зі своїм біографом, видним суспільствознавцем М. Бречером, Дж. Неру сказав: «Жодна політика не зайде далеко, якщо вона відділена від мислення народу» [24].

1.2. Регіональний аспект та інтеграційні процеси в політиці Індії

Одним з основних завдань, які довелося вирішувати Індії, стало переформатування регіональної системи міжнародних відносин із єдиною метою створення середовища, з опорою яку Індія могла би відстоювати свій статус великої держави.

Усвідомлюючи, що значні географічні розміри та економічний потенціал є важливими чинниками, Індія намагається їх використовувати для формування свого політичного капіталу, який здатен забезпечити можливість визнання її лідером у власному регіоні. Наразі Індія перебуває у відкритій конфронтації з Пакистаном, має напружені відносини з Китаєм. Дружніми можна назвати відносини Індії із Бангладеш, Мальдівами та Бутаном. З рештою держав-сусідів (Шрі-Ланкою, М'янмою, Непалом) Індія підтримує нейтральні відносини. Навколишні менші держави здійснюють нейтральну та балансує зовнішню політику, зосереджуючись на кооперації з Індією, проте вони намагаються не

дестабілізувати двосторонні відносини з КНР, аби отримати вигоди від співпраці з обома впливовими державами регіону [16].

Врахування у своїй зовнішній політиці викликів нового регіоналізму є ще одним базовим принципом зовнішньої політики Індії. Наприкінці 80-х – початку 90-х років з'явилося кілька нових міжнародних організацій, які об'єднали як розвинені, так і країни, що розвиваються, причому не тільки географічно близько розташовані, а й що знаходяться на різних континентах. Це були Європейський союз, Північноамериканська зона вільної торгівлі – НАФТА (NAFTA. Угода про вільну торгівлю, до якої входять Канада, Сполучені Штати Америки та Мексика), Південноамериканський спільний ринок – МЕРКОСУР (MERCOSUR. Міждержавне економічне об'єднання країн Південної Америки, до якого входять Аргентина, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай, асоційованими членами є Чилі, Болівія, Колумбія, Еквадор, Перу), Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво – АТЕС (АРЕС. Форум країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, в якому бере участь 21 країна, більшість з яких має берегову лінію біля Тихого океану), Карибська спільнота (CARICOM. Торгово-економічний союз 15 країн Карибського басейну, Центральної та Південної Америки) та ін.

Новий регіоналізм розглядався в Індії як прямий наслідок глобалізації, а участь у глобальній регіоналізації могла б дати країні можливість збільшувати свої конкурентні переваги. У своїх спробах вбудуватися у нові організації Індія несподівано зіштовхнулася з проблемою торгової дискримінації на ринках країн – членів цих організацій і відчула деяке ослаблення своїх позицій у переговорах по торговим питанням.

Для вирішення проблеми Індія вважала за можливе використання двоякої тактики: з одного боку, приєднання якомога до більшого числа подібних утворень, а з іншого – посилення власної регіональної групи, до якої вона належала. Це: Південноазійська асоціація регіонального співробітництва – ЮААРС (SAARC. Економіко-політична організація Південної Азії є найбільшою регіональною організацією, налічує близько 1,6 млрд. жителів.

Члени організації: Афганістан, Індія, Бангладеш, Бутан, Мальдіви, Непал, Пакистан, Шрі Ланка). Однак це не виправдало себе [29].

У 90-х роках Індія звернулася в АТЕС і АСЕАН з проханням прийняти її в члени, але її надії тоді не виправдалися, тому що ці організації не були готові прийняти до своїх країн країну такого розміру та політичної ваги, як Індія, оскільки це могло б змінити сам характер і баланс сил усередині них [57].

Не виправдалися надії Індії та на SAARC. Як показала практика, в майбутньому не було особливих перспектив модернізувати чи посилити її позиції, оскільки на її єдність та роботу негативний вплив мали зовнішні та внутрішні політичні чинники. Найбільш ефективною відповіддю на виклики регіоналізму було створення двосторонніх зон вільної торгівлі, що могло б мінімізувати втрати Індії від дій мега угруповань і полегшило її доступ на зарубіжні ринки.

Участь Індії в євразійських інтеграційних процесах перейшла, здається, до принципово нового етапу, коли в червні 2017 року на саміті в Астані Індія стала повноправним членом Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Одночасно до організації було прийнято і Пакистан. Вступ Індії до ШОС стало завершенням дванадцятирічного перебування в організації як спостерігач. З 2005 року, коли було набуто статусу спостерігача, і до 2015 року, коли було ініційовано процес повноправного вступу, активність прагнення Індії домогтися членства в ШОС кілька разів змінювалася. Ці коливання були зумовлені сумнівами Індії щодо можливості отримувати реальну вигоду від роботи ШОС, насамперед у зв'язку з позицією Китаю, який вагався щодо її членства та пов'язував свою згоду з одночасним вступом до організації свого союзника Пакистану. Зрозуміло, істотний вплив на рішення про вступ мали і зміни у внутрішній індійській політиці, зокрема, прихід до влади у 2014 році уряду Н. Моді, який активізував індійські претензії на лідерство в Азії та досягнення глобального впливу [48].

Можна назвати комплекс причин, що спонукали Нью-Делі до цього рішення. По-перше, Індія потребує постачання вуглеводнів, тоді як члени ШОС

зацікавлені в покупцях своїх нафти та газу. У середині інтеграційного об'єднання легше узгодити будівництво трубопроводів. По-друге, членство у ШОС дає Індії зручний доступ до центральноазіатського ринку. По-третє, відкривається перспектива до створення зони вільної торгівлі в Євразії, в чому б Індія була зацікавлена. Однак ще важливішими є політичні чинники. Вступ до ШОС стався на тлі прикордонної напруженості, що загострилася з Пакистаном і КНР [4]. Нью-Делі побоюється потенційного економічного та політичного домінування Пекіна в Азії та бачить у ШОС можливість врівноважити китайські ініціативи, такі як «Один пояс та один шлях» [13]. Крім того, до ключових цілей ШОС належать боротьба з тероризмом та наркотрафіком, проблемами, вкрай актуальними і для Індії. Зрозуміло, вступ до ШОС несе, крім вигод, також виклики. Ряд дослідників, у тому числі індійських, вважають, що одночасне членство в організації ворогуючих Індії та Пакистану паралізує її ефективне функціонування, також, як з тих же причин виявилася ослаблена СААРК [54].

Таким чином, важливим завданням зовнішньої політики Делі було знайти своє місце та прорахувати тактику поведінки у ситуації нового регіоналізму, який з'явився як новий феномен системи міжнародних відносин доби глобалізації. В Індії вважали, що для забезпечення майбутнього прогресу та безпеки необхідно вміти отримувати переваги з входження до різних двосторонніх зон вільної торгівлі, уміння мінімізувати втрати та збільшувати дивіденди від своєї участі в них. Все це робило міжнародну ситуацію для Індії складною та нестабільною, породжуючи нові комплексні проблеми для її зовнішньої політики.

На першому етапі акцент у зовнішній політиці Індії ґрунтувався на принципі невтручання. Політика Індії була спрямована на те, щоб збудувати у своїй державі повний порядок, вона також прагнула уникнути плутанини у світових справах. Однак вона підтримувала ті чи інші рухи на користь незалежності, вітала появу нових незалежних держав, а також надавала їм

повну моральну підтримку, незважаючи на це, Індія намагалася не втручатися глибоко у вирішення глобальних питань.

Останнім часом більше уваги приділяється розвитку двосторонніх відносин, особливо з країнами Південно-Східної Азії, на основі рівності та взаємної співпраці. Було досягнуто нових контактів із країнами цього регіону, а старі відновлюються з метою зміцнення дипломатичних зв'язків [12].

Індія намагається допомогти здоровим тенденціям, які зараз з'являються у Південно-Східній Азії. Сили націоналізму та справжнього патріотизму визнаються та заохочуються шляхом надання їм будь-якої можливої допомоги. Наприклад, уряд Індії обговорює плани надання допомоги країнам Південно-Східної Азії у відновленні економіки.

Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді здійснює візити доброї волі до кількох сусідніх країн. В даний час чітко усвідомлюється, що індійська стратегія самозабезпечення вимагає більш тісних зв'язків із сусідами Індії, зокрема і з усіма країнами, які не відіграють важливу роль у гонці озброєнь. Серед них – країни Західної Азії, багаті на нафту, а також країни Східної Європи. Інтереси країни пов'язані зі зміцненням довіри та взаємності інтересів між країнами Південної Азії. Цей регіон таким чином став дуже важливим для Індії. Країни, що оточують Індію, такі як Пакистан, Шрі-Ланка, Бангладеш, Непал, Бутан і Бірма, не зможуть зрівнятися з нею, ні площею, ні населенням, і навіть не з економічного розвитку чи людськими ресурсами. Природні ресурси, що у цих країнах, також роблять ці країни конкурентоспроможними [38].

Індія домінує у всьому регіоні географічно. Вона єдина країна, яка поділяє велику берегову лінію з усіма іншими шістьма державами, тоді як жодна з них не має спільних кордонів одна з одною. Що, безперечно, вірно, оскільки через багаті географічні особливості, які має Індія, країни, які не мають виходу до моря, такі як Непал і Бутан, навряд чи виживуть економічно без співпраці Індії. Пакистан та Бангладеш також залежать від Індії для водопостачання. Як зазначає Джон Льюїс назване ним «Гігантство» має далекосяжні регіональні наслідки [55]. Гегемонія Індії в регіоні є скоріше створенням внутрішніх

примусів цих навколишніх країн, тоді у свою чергу зовнішня політика Індії, яка в будь-якому випадку теоретично скоріше відкине її. Однак один із аспектів, що виділяє загальну картину – це відсутність визнання сусідніми державами як «гегемона». Неможливо очікувати того, що Пакистан надасть Індії ярлик, який звинувачує Індію в тому, що вона є гегемоном у справах регіону [8].

Таким чином, необхідно підкреслити, що Індія, у свою чергу, є «локомотивом» Південної Азії, але це не означає, що вона виступає як гегемон. Суверенітет – це найприйнятніший принцип у міжнародних відносинах сьогодні і жодна держава не бажає йти на компроміс із нею.

Посилення відносин з найближчими сусідами допоможе встановити в Південній Азії «мир і спокій». Для більш ефективної реалізації цієї ініціативи він розширив механізми дипломатії, що дозволяє федеральним штатам Індії встановлювати окремі, більш тісні, економічні, політичні та культурні зв'язки з регіональними і субнаціональними органами влади інших держав [51].

Таким чином, євразійська інтеграція може розглядатися як один із ключових векторів індійської зовнішньої політики зараз. Участь Індії як висхідної великої держави в ШОС та інших інтеграційних проектах сприятиме посиленню значущості цих організацій.

1.3. Глобалізаційні процеси в Індії

Індія протягом усього періоду незалежності не прагнула надмірно тісного партнерства з жодною державою, не вступала у військові союзи, прагнула знайти свій особливий середній шлях в умовах світового ідеологічного протистояння. Власне, незважаючи на неминучі зміни зовнішньополітичного курсу, Індія продовжує ту ж стратегію, прагнучи отримати вигоди та переваги у тій конкуренції, яка має місце за її ринок та її підтримку.

Продовження незалежного зовнішньополітичного курсу вважається, як і раніше, вкрай значущим для підвищення статусу Республіки Індії. Більшу увагу було приділено розвитку відносин із країнами Європейського Союзу та

Японією. Особливі побоювання Індії викликають перспективи встановлення однополярного світу. Республіка почала опрацьовувати можливості зближення з Китаєм, Японією, Європейським Союзом, країнами Південно-Східної Азії, зокрема і з метою протистояння цій глобальній тенденції.

Одним із найважливіших принципів зовнішньої політики Індії були і залишаються пошук і формулювання адекватних відповідей на виклики глобалізації. Процеси глобалізації на початку 80-х внесли помітні зміни в цілі та зміст індійської зовнішньої політики. Індія розглядала глобалізацію як об'єктивний процес, як проект, який відкривав нові перспективи прискорення свого розвитку на рахунок активної участі у глобальній економіці. Тому не дивно, що Індія стала важливою частиною процесу глобалізації та актором глобального світу. Загалом, як вважали у Делі, глобалізація відкриває можливості для реалізації адекватної реаліям сучасного світу та орієнтованої на розвиток зовнішньої політики країни.

Глобалізація визначила низку нових напрямів зовнішньої політики країни. Так, у зовнішній економічній політиці було зроблено особливий акцент на:

- залучення прямих іноземних інвестицій, у тому числі в інфраструктуру;
- сприяння просуванню індійських інвестицій та відкриття спільних підприємств за кордоном;
- підвищення доходів від надання Індією міжнародному ринку послуг, особливо у сфері туризму, ЗМІ, охорони здоров'я та освіти;
- активне залучення приватного бізнесу до реалізації економічних інтересів країни у глобальній економіці.

Але було також й розуміння, що все це можна реалізувати лише у разі, якщо неухильно проводити незалежну зовнішню політику. Однак Індія, будучи досить потужною економічною країною, все ще залишалася вразливою для зовнішнього тиску та негативного впливу деяких глобальних лідерів. Так, наприклад, коли Індія розраховувала на ринки та капітали провідних економічних держав світу, то вони спробували це використати, щоб впливати на

її зовнішню політику, у тому числі в галузі ядерної програми та ситуації навколо штату Джамму та Кашмір.

З розвитком глобалізації дедалі очевиднішими ставали і її негативні для країни аспекти. Так було усвідомлено, що глобалізація:

- посилює нерівність націй;
- дає переваги більш економічно розвиненим державам, які обмежують позиції слабших;
- сприяє подальшій маргіналізації(руйнування) тих країн, що знаходяться на світовій периферії, звужує можливості їхньої макроекономічної політики, ефективного та справедливого використання монетарних та фіскальних інструментів;
- породжує інерцію розвитку та стагнацію(застій) слабких країн, збільшуючи вплив сильних, що може призвести економіку перших до найсильнішої кризи або її повністю обрушити.

Таким чином, виклики глобалізації для зовнішньої політики країни не так допомагали скористатися перевагами, які вона, здавалося б, для них відкривала, але змушувала шукати адекватні відповіді та способи нейтралізації проблем, які вона викликає. У цьому контексті головним викликом для зовнішньої політики країни стало «відіграти назад» зроблені нею раніше поступки та відновити простір для маневру у великій політиці, зберігаючи та реалізуючи при цьому життєво важливі для національних інтересів країни пріоритети.

Серед інших важливих завдань Індії – відновити втрачений нею баланс, рівність та справедливість у глобальній політиці.

Відносини Індії з країнами Південно-Східної Азії багато в чому подібні до взаємозв'язків Китаю з державами Південної Азії: для дрібніших країн регіону сусідній гігант (Індія для Південної Азії, а КНР для Південно-Східної Азії) є як перспективним економічним партнером, так і загрозою безпеці, насамперед, у плані потрапляння у залежність. У результаті країни Південно-Східної Азії вкрай доброзичливо ставляться до зміцнення взаємозв'язків з Індією, проводячи ту ж політику балансування, спираючись інші регіональні (Індія, Японія) і

позарегіональні держави (насамперед, США). Індія постійно запевняє Китаю, що її взаємозв'язки з країнами АСЕАН не спрямовані на стримування КНР [18, с. 185].

В найближчому майбутньому Індія, продовжуючи розвивати економічні взаємозв'язки, особливе значення надаватиме культурно-цивілізаційним, військово-політичним і, насамперед, політичним відносинам. Перспективи азіатського гіганта досить хороші, враховуючи, що дедалі більше країн регіону також починає позитивно сприймати Індію.

Прагматичний підхід до двосторонніх відносин із державами регіону і розвиток економічних відносин незалежно від проблем у відносинах між державами регіону дозволили Індії отримати додаткові джерела енергоресурсів для свого активного промислового зростання [14, с. 392].

Індія також взяла курс на нормалізацію відносин з Китаєм. Останнім десятиліттям КНР проводить курс на поступове вирівнювання відносин з Індією та Пакистаном. Але Індія, як і раніше, розцінює Китай як союзника Пакистану, а в довгостроковому плані розглядає КНР як основного стратегічного противника в Азії. Поки що існує багато обмежувачів всебічного розвитку відносин Індії з Китаєм. Немає істотного поступу вперед в індійсько-китайських переговорах з територіальної проблеми. Крайню занепокоєння в Індії викликають китайсько-пакистанське військово-співробітництво, що триває, вдосконалення ядерної зброї в Китаї.

Таким чином, основні аспекти зовнішньої політики Індії можна коротко сформулювати таким чином: політика неприєднання, яка насправді означає прагнення незалежної зовнішньої політики та уникнення заплутаності з силовими блоками; бажання країни слідувати індійським традиціям, що правильні засоби мають бути прийняті для досягнення бажаних цілей; повна підтримка принципу свободи залежних народів та протидія расової дискримінації; співробітництво з усіма миролюбними країнами та з Організацією Об'єднаних Націй з метою сприяння міжнародному миру та процвітанню без використання однієї нації іншою.

Основні положення зовнішньої політики Індії є спробою пристосуватися до мінливої світової ситуації у глобальних інтересах. Оскільки зовнішня політика, зрештою, є результатом економічної політики, еволюція розумної економічної політики необхідна, якщо зовнішня політика не повинна бути невизначеною, неточною. Протягом багатьох років після здобуття незалежності зовнішня політика Індії дуже ефективно служила її національним інтересам. Вона надавала їй навіть більшої політичної ваги на міжнародній арені, ніж відповідало її реальному економічному розвитку чи військової могутності.

В останні роки розробка та реалізація зовнішньої політики Індії страждала від відсутності стратегічного бачення, глобального та комплексного підходу. Індійська зовнішня політика, не маючи розробленої довгострокової стратегії, найчастіше була спонтанною та досить пасивною, мала швидше характер безпосереднього реагування на міжнародні ситуації. Їй також явно бракувало чіткості та ясності. У цілому нині зовнішня політика країни потребувала чіткої стратегії, продуманої тактиці і глобальному підході до вирішення найважливіших зовнішньополітичних завдань.

Висновки до 1 розділу

Отже, політика Індії була спрямована на те, щоб посилити роль держави на міжнародній арені, при цьому, усвідомлюючи, що лише активні дії можуть принести успіх. Офіційної концепції зовнішньої політики в Індії немає. При цьому є окремі доктрини з конкретних питань. Фундаментальним принципом зовнішньої політики Індії є просування та реалізація своїх національних інтересів. Про зовнішньополітичний курс можна судити також за офіційними заявами, виступами, коментарями, спільними заявами. Прямого лобізму в Індії також немає, але різні структури та індивіди можуть виступати в цій якості. Основою зовнішньої політики Індії є політика невтручання, створення для себе так званої зони комфорту задля забезпечення власних інтересів.

РОЗДІЛ 2

ДВОСТОРОННІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ НА ТЛІ СВІТОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Кашмірське питання : історія конфлікту

Кашмірська проблема спричинила чотири війни: 1947-1948 рр., 1965 р., 1971 р. і 1999 р. Відповідно до плану розділу, передбаченого в Акті про незалежність Індії 1947 року, Кашмір мав право долучитися або до Індії, або до Пакистану. Правитель князівства Махарадж Харі Сінгх схилився до проголошення незалежності території. У 1947 році у Кашмірі почалися міжобщинні зіткнення і зародився антимонархічний рух, а жовтні 1947 року у північні регіони Кашміру вторглися пакистанські збройні формування. У зв'язку з цим Махараджа був змушений звернутися за допомогою до Індії і підписав документ про приєднання до неї. До князівства було направлено індійські війська. Війна завершилася розгромом пакистанців, загальна кількість жертв з обох сторін конфлікту склала 7,5 тис. До 1 січня 1949 року під егідою ООН було утверджено лінію припинення вогню, відповідно до якої північно-західна частина Кашміру (близько третини території) опинилася під контролем Пакистану, інші території залишилися під юрисдикцією Індії [61].

У серпні 1965 року численні прикордонні сутички призвели до другої війни між Індією та Пакистаном. Незважаючи на те, що приводом для бойових дій став інший спірний регіон – Великий Качський Ран в індійському штаті Гуджарат, основною метою сторін було здобуття суверенітету над Кашміром. За два місяці збройного конфлікту загинуло близько 6,8 тис. людей. Завдяки міжнародним посередницьким зусиллям, зокрема СРСР, вже у вересні сторони розпочали мирні переговори. 10 січня 1966 року було підписано Ташкентську декларацію, відповідно до якої війська Індії та Пакистану були відведені в межі кордонів, що існували до початку війни, а керівництво країн гарантувало невтручання у внутрішні справи один одного [43].

Слідом за загостренням ситуації в Бенгалії та заходами придушення, що вживалися керівництвом Західного Пакистану, у 1971 р. вибухнув новий збройний індо-пакистанський конфлікт, внаслідок якого Пакистан втратив свою східну територію, де було створено незалежну Народну Республіку Бангладеш.

Перманентна напруженість, взаємна підозрілість та недовіра двох провідних країн регіону створюють відчуття, що субконтинент постійно перебуває на межі чергового збройного конфлікту. Внаслідок першої індо-пакистанської війни Пакистан окупував третину території князівства. Положення в Кашмірі торкається інтересів Китаю, який зайняв 38 тис. км² після війни 1962 р. і незаконно окупує, як вважають в Індії, частину території штату Джамму та Кашмір у Ладаксі, в районі Аксай Чін. Таким чином, територія Кашміру виявилася розділеною між трьома, а не двома державами: між Індією, Пакистаном та Китаєм.

Враховуючи конфлікт навколо Кашміру, спочатку, ще за розділу Британської Індії, індійський уряд надав цьому штату особливого статусу: до тексту Конституції Індії було включено статтю 370 та її частину 35А, яка передбачала надання Джамму та Кашміру «особливих» прав [56, с. 339], включаючи можливість визначати статус своїх «постійних жителів», які мали прописку у штаті, могли купувати там нерухомість, користувалися переважними правами на нерухоме майно, пільгами при влаштуванні на роботу, у тому числі на державні посади, на здобуття стипендій тощо. Ця стаття була включена в текст Конституції 17 жовтня 1949 року після п'ятимісячних переговорів Дж. Неру з головним міністром штату Джамму і Кашмір Шейхом Абдуллою. Прийняття статті 370 забезпечило згоду кашмірців на приєднання до Індії.

Акт про приєднання до Індії гарантував Джамму та Кашміру автономію з правом мати свою Конституцію та Установчі збори. У пункті 3 статті 370 Конституції Індії було зазначено, що дія цієї статті може бути припинена лише на підставі резолюції Установчих зборів штату [49].

Наприкінці 1990-х років у відносинах між Індією та Пакистаном намітилися позитивні зрушення. Відбулося кілька зустрічей на найвищому

рівні, у лютому 1999 року було підписано Лахорську декларацію, покликану знизити ризик випадкового чи несанкціонованого застосування ядерної зброї (Індія провела перші випробування у 1974 році, Пакистан – у 1998 році). Однак у травні-липні 1999 року на кордоні стався великий збройний конфлікт, який отримав назву «Каргільська війна». Він закінчився перемогою індійців, оскільки їм удалося відбити практично всі території, захоплені пакистанцями.

В даний час в індійській частині штату продовжують діяти ісламістські організації, які прагнуть її відокремлення від Індії та приєднання до Пакистану. На лінії контролю постійно відбуваються конфлікти, що періодично призводять до загострення ситуації. Так, у лютому 2019 року бойовики угруповання «Джаїш-е-Мухаммад», що базується в Пакистані, здійснили в штаті Джамму і Кашмір теракт, в результаті якого загинули 45 індійських військових. Протистояння двох сторін супроводжувалося повітряними та морськими боями і стало одним із найсерйозніших за останні 20 років. У відповідь було заарештовано лідерів місцевих мусульманських об'єднань [63].

Кашмір спочатку не мав для країн стратегічного значення, на перший план висувалась ідеологічна та символічна складова. Для Пакистану, а точніше для формування пакистанського народу цей конфлікт був засобом довести і розвинути свою національну ідентичність. Пакистан вже протягом понад 70 років чекає розвалу Індії через релігійну ворожнечу, поступитися конфліктом для них і визнати силу Індії, а значить її спроможність, наслідком визнання якої є підрич власної національної ідеї – теорії двох націй [22, с. 176]. Для Індійської сторони Кашмір – форма показати національну єдність всупереч релігійній ворожнечі. Тому як поразка чи поступка у конфлікті ставлять під загрозу саму державну концепцію або ще більше, існуванню держави, яка зумовила той характер «непримиренної ворожнечі» між двома країнами [33, с. 147].

Протягом більш ніж семи десятиліть ситуація в Джамму та Кашмірі відрізнялася нестабільністю, виступами мусульманської більшості штату проти місцевої влади з Делі, терористичними актами, які придушувалися розквартированими на території штату індійськими військами. Між Індією та

Пакистаном у Кашмірі відсутній офіційний кордон: збройні сили двох держав розділені лінією фактичного контролю. Привілеї корінним мешканцям Кашміру, дискримінація некашмірців ускладнюють вирішення проблем економічного розвитку штату. На його території продовжуються дії сепаратистів, які виступають за надання штату незалежності або приєднання його до Пакистану. Центральна влада Індії робила спроби як мирних, так і силових методів врегулювання ситуації. Вони намагалися залучити населення штату до загальноіндійського демократичного процесу, проводячи на його території вибори до місцевих та центральних органів влади, вживали заходів для стабілізації економічного стану в штаті. Перебування на території Джамму та Кашміру індійських військ загострювало ситуацію та викликало протести. Рівень соціальної напруги не знижувався.

Основними пунктами позицій двох країн є:

1) Пакистан вважає кашмірське питання невирішеним у принципі і наполягає на праві кашмірського народу на самовизначення шляхом проведення плебісциту на основі резолюції Ради Безпеки ООН 1948 р. У свою чергу, Індія, посилаючись на Акт про приєднання князівства Джамму і Кашмір до Індійського Союзу у 1947 р., вважає питання загалом вирішеним, а проблемою, з її точки зору, є лише незаконна окупація Пакистаном частини індійської території.

2) Делі наполягає на тому, що конфлікт має двосторонній характер і його врегулювання може бути здійснено шляхом переговорів на основі Сімльських угод 1972 р. та в дусі Лахорської декларації 1999 р. без участі будь-яких посередників. Ісламабад же неодноразово намагався надати конфлікту міжнародного статусу.

3) Пакистан до останнього часу виходив з того, що без вирішення кашмірського питання неможливий успішний та конструктивний розвиток відносин з Індією, яка, у свою чергу, вважає це питання лише одним із багатьох інших пунктів двосторонніх зв'язків.

2.2. Участь США та КНР у конфлікті та їх роль

В епоху глобалізації світових відносин існує практика втручання одних держав як у внутрішні конфлікти інших держав, так і в міждержавні з метою їхньої ліквідації чи запобігання. Таке втручання має свої цілі: якась із сторін переслідує свої інтереси та вигоду від конфлікту або втручання третьої сторони справді неупереджено. Кашмірське питання в індо-пакистанських відносинах привертало увагу великих держав (США, КНР) з моменту свого виникнення. Сполучені Штати визнали Союз Індії як незалежну державу 15 серпня 1947 року, коли президент Г. Трумен направив вітальне послання лорду Маунтбаттену, генерал-губернатору Домініону Індії. Саме цього дня, відповідно до Закону британського парламенту про незалежність Індії від 18 липня 1947 року, створено Союз Індії та Пакистану з колишньої «Британської Індії», яка входила до складу Британської імперії [66].

Інтерес Китаю виражався у прагненні отримання доступу до багатих ресурсів Середньої Азії через розширення торгівлі, тим самим у Китаю утворилися свої претензії на «частину Кашміру».

Під контролем Китаю знаходиться Аксай-Чін, що займає площу приблизно 42,7 тис. кв. км., що становить п'яту частину Кашміру, а також територія індійського штату Аруначал-Прадеш, – які вважає Індія своїми. Територіальне питання між Індією та Китаєм досі залишається невирішеним, але за своїм масштабом поступається індо-пакистанській суперечці через Кашмір, проте має значний вплив на формування політичної обстановки в регіоні.

Китай завдав Індії поразку під час конфлікту 1962 року. Після цього Китай став для Індії «ворогом №1». Невирішена суперечка навколо Кашміру і досі значно впливає як на індійсько-китайські, так і на пакистано-індійські відносини. 2 березня 1963 року у Пекіні сторони підписали угоду про демаркацію кордону між Китаєм та районами Кашміру [59], які перебувають під фактичним контролем Пакистану. Невелика ділянка кашмірської території була «тимчасово» передана Китаю. У цей час обидві країни активно підтримували

одна одну в їхньому протистоянні Індії. Пізніше З.А. Бхутто скаже, що угода від 2 березня 1963 року «незаконно розподілить частину території Індійського Союзу в Джамму і Кашмірі» між Пакистаном і Китаєм і що так званий суверенітет індійської території був «проданий» на шкоду територіальній цілісності та безпеці Індії [64]. По суті, ця угода продемонструвала підтримку Китаєм позиції Пакистану у кашмірському питанні. У свою чергу Пакистан підтримав Китай у прикордонно-територіальній суперечці з Індією. Індійська сторона саме так і кваліфікувала підписання пакистано-китайської угоди про демаркацію «неіснуючого спільного кордону», розцінивши її як відхід КНР від колишньої позиції невторчання у кашмірське питання і як правову та моральну підтримку Пакистану. Усе це ускладнювало позицію Індії, оскільки проти неї опинилися вже дві держави, а Пакистан у цьому лише вигравав, оскільки передбачалося будівництво стратегічних доріг «пакистанською» частиною Кашміру, які використовувалися для військових поставок та розвитку торговельно-економічних зв'язків між Китаєм та Пакистаном [65].

У листопаді 1996 року президент Китаю Цзян Цземінь відвідав Індію, обидві країни погодилися на низку заходів щодо «зміцнення довіри», незважаючи на заявлені коливання з боку деяких лідерів воєнізованих формувань в Індії. Що стосується китайської позиції з кашмірської проблеми в індо-пакистанських відносинах, то вона була офіційно викладена Лі Жуйхуанем, головою Народної політичної консультативної ради Китаю, під час його візиту до Індії у 1993 р. У заяві індійським журналістам голова зазначив, що Індія та Пакистан – сусіди та друзі Китаю, і він щиро сподівається, що обидві країни зможуть вирішити свої проблеми належним чином через мирні переговори, також він зазначив, що роль китайської сторони обмежена, оскільки остаточне вирішення проблеми залежатиме від зусиль сторін, які безпосередньо стосуються справи. Варто зазначити, що на тлі покращення індокитайських відносин китайська позиція щодо Кашміру почала змінюватися з середини 1990-х років. Пекін перестав надавати Ісламабаду відкриту підтримку з кашмірської проблеми, хоча з 1962 року Китай пропонував військову техніку,

надавав допомогу у будівництві військових заводів, забезпечуючи технологічну допомогу та модернізацію існуючих військових об'єктів Пакистану [27].

Проте Ісламабад, як і раніше, сподівається на посередництво КНР у пакистано-індійському конфлікті. Між Китаєм і Пакистаном встановлено міцне військово-співробітництво, спрямоване протистояння США: Пакистан виступає як противага американському впливу у регіоні, тобто, китайсько-американські протиріччя стають дедалі більше напруженими. Вашингтон заявив про те, що Америка «повертається до Азії» [29]. У стратегічному плані цей курс явно спрямований проти Китаю. Пекін все частіше уникає ставати на той чи інший бік у суперечках за участю Індії, у міру того, як роль останньої зростає в економічному житті та питаннях регіональної безпеки. У 2005 році Китай та Пакистан підписали договір про дружбу, співпрацю та добросусідські відносини, в яких обидві сторони зобов'язалися підтримувати стратегічний діалог на високому рівні та продовжувати співпрацю у сферах оборони. У листопаді 2006 року, в спільній заяві КНР та Пакистану, китайська сторона підтвердила свою повагу до незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Пакистану та висловила вдячність та підтримку зусиллям щодо сприяння миру та стабільності в Південній Азії та захисту його суверенітету [41]. Китай потребує співпраці з Пакистаном щодо боротьби з тероризмом. Пекін зацікавлений у забезпеченні стабільності у регіоні та стурбований збільшенням впливу політичного екстремізму в Пакистані.

На початку 2020 року Китай виступив із ініціативою винести на обговорення Ради Безпеки Кашмірське питання. Активність Китаю пояснюється тим, що уряд Індії в серпні 2019 року ухвалив рішення скасувати 370 статтю Конституції, щоб змінити статус прикордонного з Пакистаном штату Джамму і Кашмір з метою перетворення його на союзні території. Китай вважає, що цим актом Індія дестабілізує становище у регіоні. Позиція Китаю зрозуміла: він продовжує підтримувати свого давнього союзника Пакистан. Але члени Ради Безпеки не погодились із аргументами представників КНР. Підтримавши позицію Індії, Рада Безпеки тим самим продемонструвала, що

кашмірське питання має вирішуватись на двосторонній основі. Тут також слід зазначити позицію представника Великобританії при ООН, який зазначив, що Індія та Пакистан мають самостійно вирішувати проблему кашміру.

Прихід до влади в Індії у травні 2014 р. Індійської народної партії (Бхаратія джаната парті – БДП) на чолі з Н. Моді був відзначений модифікацією зовнішньої політики країни та її активнішим залученням до міжнародних справ. На особливу увагу заслуговує збільшення двосторонньої взаємодії Нью-Делі та Вашингтона. Прихід до влади Н. Моді сприяв появі нової енергії в американсько-індійських відносинах. Більшість зустрічей президента США та прем'єр-міністра Індії мали швидше символічний характер і мали дуже скромні підсумки. Проте низка домовленостей, досягнутих сторонами, вказують на зміцнення двостороннього співробітництва з цілого ряду напрямів, насамперед у геополітиці, енергетиці, військовій сфері.

У рамках глобальної конкуренції між США та КНР одним із способів, який застосовують Сполучені Штати для стримування Китаю, послаблення його впливу на азійські та африканські країни, стало створення концепції так званого Індо-Тихоокеанського регіону, у рамках якого, зважаючи на значну кількість впливових гравців, велику кількість населення, економіки, що конкурують, численні зони напруженості й конфлікти, роль Китаю об'єктивно розвивається.

США переконані, що «КНР прагне регіональної гегемонії в Індо-Тихоокеанському регіоні» [21]. Інша причина, чому саме Індія покликана на роль головного опонента китайського домінування, полягає у жорсткому багаторічному прикордонному протистоянні двох країн у Гімалаях. «США та КНР мають фундаментальні протиріччя стосовно багатьох територіальних спорів Пекіна, включно із суходільними прикордонними регіонами з Індією» [21], зауважують шведські автори повномасштабного дослідження на цю тему.

Позиція США щодо кашмірського питання складалася у кілька етапів.

1-й етап: 1948 р. – до середини 60-х років. США посіли пропакистанську позицію, зумовлену подіями холодної війни; діяльність Штатів була спрямована на дипломатію, безпосередньо пов'язану з роботою ООН. Західна держава була

зацікавлена у нагнітанні атмосфери напруженості на Індостані. США мали на меті створення тут так званого військово-політичного паритету, який відволікав би обидві країни від вирішення внутрішніх проблем та проведення небажаного для Штатів незалежного та активного зовнішньополітичного курсу. США, таким чином, хотіли отримати повний контроль над ситуацією в регіоні та мати рішучий вплив на Пакистан та Індію.

Кашмірське питання було порушено у Раді Безпеки ООН. У прийнятих ним резолюціях зафіксовано положення про надання кашмірському народу права на самовизначення шляхом проведення плебісциту. На цьому ж етапі, 1954 р., США та Пакистан підписали угоду про взаємодопомогу у питаннях оборони. За цією угодою США зобов'язувалися поставити Пакистану зброю, військове спорядження та матеріали.

2-й етап: 1963 – кінець 1980-х рр., від підтримки адміністрацією Кеннеді переговорів щодо Кашміру між Індією та Пакистаном до початку заворушень у Кашмірі. Джон Кеннеді віддав перевагу активності у зовнішній політиці, американський лідер не раз звертався до індійської та пакистанської сторін із закликом досягти компромісу. Однак переговорний процес виявився безрезультатним, за цим відбулася друга індо-пакистанська війна і хвиля заворушень у штаті.

3-й етап: початок 1990-х років – по теперішній час. На початку 1990-х років ситуація в Кашмірі загострилася, штат захлеснули масові заворушення, демонстрації, непокоря мусульман індуїстської влади. Те, що відбувалося, привернуло увагу США. Штати вкотре закликали Індію та Пакистан врегулювати питання мирним шляхом та на двосторонній основі.

Б. Обама став першим президентом США, який двічі відвідав Індію. Наразі триває процес покращення двосторонніх індійсько-американських відносин, вельми позитивні для Індії зміни у зовнішньополітичному курсі США у Південній Азії. Однак на глобальному рівні відбувається все-таки зростання конфліктного потенціалу між двома країнами, пов'язане з дуже суттєвими розбіжностями з питань геополітики та економіки.

Численні візити керівників та голів зовнішньополітичних відомств США та Індії останніми роками свідчили про зростання значущості Індії в американській зовнішній політиці в Азії. Тим не менш, Індія все ще не могла зважитися на відкриті претензії щодо лідерства в регіоні, побоюючись роздратування з боку Китаю. Індійський уряд чудово розуміє, що фінансові та торговельні зв'язки США з КНР мають безпрецедентний характер.

До того ж Індія не готова до військового протистояння з Китаєм ні щодо частини кашмірської території, зайнятої Китаєм, ні щодо забезпечення торгівлі Індії через Південно-Китайське море, де Китай домінує і при необхідності може позбавити Індію важливого торгового маршруту, що забезпечує половину її торгівлі з Південно-східної Азії. Проте формально Індія та КНР підписали у 2005 році угоду про стратегічне співробітництво з регіональних та глобальних проблем, включаючи зміну клімату та забезпечення дотримання прав людини, супроводжуючи його спільними військовими навчаннями [39].

США, однак, ніяк не відреагували на це зближення, надавши двом азіатським гігантам самим розбиратися зі своїми відносинами у регіоні. І все ж таки, враховуючи політичну нестабільність у Пакистані, Індія стала розглядати США як один із гарантів стабільності в регіоні Південної Азії.

Кашмірське питання як в індо-пакистанських, так і в індокитайських відносинах досі є невирішеним. Адміністрація США не стала втручатися у конфлікт навколо Кашміру, надавши його рішення Раді Безпеки ООН. Проте проблема досить активно обговорювалася під час офіційного візиту Дж. Неру до США в 1949 році. Проте представникам американської Адміністрації довелося зіткнутися з тим, що Дж. Неру не був готовий поступитися кашмірською територією.

2.3. Шляхи та механізми мирного врегулювання індо-пакистанського конфлікту

Розділ Індії став трагедією для кількох поколінь індійців, кашмірців, які представляють різні релігійні громади. В основі кашмірської проблеми лежать різні уявлення про шляхи вирішення долі Кашміру Індією та Пакистаном.

Зараз Індія, по-перше, прагне стабілізувати свій простір безпосереднього сусідства в межах Південної Азії та регіону Індійського океану, гарантувавши лояльність малих та середніх країн. По-друге, шукає могутніх союзників у світі, щоб протистояти Китаю. Перше завдання вирішується за допомогою двосторонніх економічних, політичних та військових контактів; друге – завдяки зближенню з великими державами та середніми країнами, зацікавленими у стримуванні КНР. Проявом такої політики є, зокрема, участь Індії у Чотирьохсторонньому діалозі з безпеки, в рамках якого Нью-Делі, з одного боку, намагається налагодити контакти з потужними регіональними гравцями – Австралією та Японією, а з іншого – налагодити відносини з потужним зовнішнім гравцем, Сполученими Штатами на основі спільних інтересів. Показово, що, коли в Індії триває напружена дискусія на тему доцільності подальшого зближення з США, необхідність зближення з Австралією та Японією під сумнів не ставиться: Нью-Делі набагато комфортніше вести діалог з регіональними державами, ніж зі світовим гегемоном.

Звернемо увагу, що між США та Індією підписано всі «основні» військові угоди США. До них належать Угода про спільну безпеку військової інформації (GSOMIA), Угоду про сумісність засобів зв'язку та безпеки (COMCASA), Меморандум про угоду з логістичного обміну (LEMOA) та Базову угоду про обмін та співробітництво в галузі геопросторової розвідки (BECA) [45]. Ці угоди дають змогу користуватися військовою підтримкою партнерів на досить серйозному рівні. Як уже згадувалося, уряди обох країн бачать у Китаї серйозну економічну та військову загрозу. За ініціативою США було створено діалог Quadrilateral Security Dialogue (Quad) – чотиристоронній безпековий діалог між США, Японією, Австралією та Індією, покликаний створити противагу Китаю.

Звернемося до Китаю. У 2017 р. було офіційно відкрито першу військову базу Китаю в Африці, яка знаходиться в Джібуті. Китайська стратегія ОПОШ

має на увазі не лише сухопутні маршрути, а й морські, тому цілком логічно, що для бази було обрано саме Республіку Джибуті.

Як відомо, Індія відмовилася взяти участь у проєкті ОПОШ. Індія переживає за свою економічну та національну безпеку, її турбує китайська ініціатива «Нитка перлів» – створення ланцюжка військово-морських баз у Пакистані, М'янмі, Бангладеш та інших країнах. Яскравою ілюстрацією до цього конфлікту служить серія зіткнень на індійсько-китайському кордоні на плато Доклам у 2017 році. Причиною стало будівництво Китаєм дороги на спірній території, розташованій поряд зі стратегічно важливим для Індії транспортним коридором Сілігурі (вузька смуга території, що з'єднує з основною частиною Індії, ширина коридору складає від 20 до 40 км. Сілігурі межують з Непалом, Бутаном та Бангладеш). У 2020 році також стався конфлікт на озері Пангонг-цо, яке є давнім предметом суперечки між Китаєм та Індією [26; 58].

Зазначимо, що останніми роками Індія докладала всіх зусиль, щоб відмовитися від імпорту у військовій сфері, і з цією метою активно розвиває власне виробництво військово-промислового комплексу. Значні успіхи були продемонстровані в авіабудуванні та різноманітні радіолокаційні системи. Всі продукти були розроблені з урахуванням природно-кліматичних умов Індо-Тихоокеанського регіону, тобто вони стійкі до штормів, підвищеної вологості та ін. Східної Азії, що також сприяє зміцненню позиції Індії у регіоні [62].

Побоюючись широкомасштабних протестів та заворушень, у 2019 році керівництво Індії вжило превентивних заходів: у Джамму та Кашмірі було оголошено комендантську годину та введено додаткові контингенти військ, відключено засоби зв'язку та Інтернет, було закрито всі навчальні заклади, введено обмеження на проведення громадських зборів. Лідери опозиції – віце-президент партії «Національна конференція» Омар Абдулла, президент Народно-демократичної партії Мехбуба Муфті, голова Народної конференції Саджад Гані та деякі інші політики були взяті під домашній арешт [49]. З Делі

та Ісламабаду були відкликані посли; між Індією та Пакистаном припинено автобусне та залізничне сполучення, а також торговельні відносини; було накладено заборону на показ у Пакистані індійських кінофільмів та інших. Рішення уряду Індії було неоднозначно зустрінуте частиною суспільства країни. Формально влада Індії діяла в рамках Конституції країни, вжиті ними заходи стосувалися територій, що знаходяться під юрисдикцією уряду в Делі.

У 2021 році МЗС Індії запросило послів США, Великобританії, Франції та Китаю, а також Австралії та Індонезії для роз'яснення причин та цілей прийняття таких важливих рішень. Держдепартамент США закликав конфліктуючі сторони зберігати спокій, дотримуватися прав людини та підтримувати світ уздовж індо-пакистанського кордону.

Позицію щодо кризи навколо Кашміру висловили багато світових та регіональних лідерів, продемонструвавши відсутність єдиної позиції. Держави ШОС, повноправними членами якої у 2017 році стали Індія та Пакистан, також досі не виробили єдиної позиції.

Обстановка в Джамму та Кашмірі, як і раніше, далека від стабільності, продовжуються антиурядові виступи та демонстрації, економічний розвиток значно відстає від більшості інших штатів Індії. Ухвалене урядом Нарендри Моді рішення викликало неоднозначну реакцію представників правлячої політичної еліти штату. Так, впливовий політик Джамму та Кашміру Мехбуба Муфті заявила, що це рішення матиме катастрофічні наслідки для Джамму та Кашміру [49]. Чим керувався уряд Бхаратія Джаната парті (БДП), ухвалюючи безпрецедентне рішення.

Проведене дослідження гострої проблеми вказує на існування деяких перспектив вирішення конфлікту. Розглядати гіпотетичний варіант приєднання Кашміру до Індії чи Пакистану було б щонайменше некоректно, оскільки за 60 років мусульманська та індуська частини Кашміру інтегрувалися до різних держав. Більш життєздатним слід вважати план щодо встановлення спільної відповідальності та контролю Індії та Пакистану над Кашміром, створення кондомініуму чи конфедерації трьох територій та подальше її перетворення на

союз трьох країн субконтиненту в рамках спільного південноазійського будинку.

Розглядається також можливість передачі всієї території під опіку ООН терміном на 20-25 років, після чого населенню Кашміру було б надано право самовизначення.

Існує також ідея про надання автономії Джамму та Кашмір: мається на увазі перехід до міста Срінагар широким повноважень у галузі адміністрації, фінансів та законодавства. В основу поділу буде покладено релігійний принцип: мусульманський Кашмір, індуський Джамму, буддистський Ладакх. Але ця точка зору не приймається індійською владою через небезпеку відцентрових процесів у країні. Більшість фахівців вважають найприйнятнішим варіантом – закріплення *status quo* за Кашміром та визнання лінії контролю державним кордоном. Головне тут у тому, що хоч жодна сторона нічого не отримає, але й нічого не втратить. Це важливо для обох частин Кашміру, які за довгі роки конфронтації інтегрувалися до інших держав. Особливо вигідно це для Пакистану, оскільки він позбавиться виснажливого суперництва з могутнім сусідом і налагодить з ним взаємовигідні відносини.

Таким чином, індо-пакистанське протистояння навколо Кашміру належить до категорії багаторічних конфліктів, що виходять далеко за межі двосторонніх відносин, які дестабілізують міжнародну обстановку та призводять до активізації терористичної діяльності.

Висновки до 2 розділу

Підводячи підсумок, можна констатувати, що індо-пакистанський конфлікт є особливим конфліктом Холодної війни. Такий характер конфлікту дозволив

Індії стати активним учасником Руху Неприєднання, що кинув виклик Холодній війні в цілому. Обидві країни намагалися брати максимум із Холодної війни для себе самих, не даючи біполярному протистоянню, втрутитися кардинально в їхнє власне.

Розглянутий на прикладі Індії та Пакистану регіональний конфлікт показує, що в умовах глобального та багатопольярного світу такого роду конфлікти, як правило, не обмежуються залученням до них лише двох конфліктуючих сторін та сусідніх країн. В них прямо чи опосередковано втягуються й інші держави, і навіть міжнародні структури. Іншими словами, зростання загальної взаємозалежності через об'єктивно-історичний процес глобалізації породив складний багатопольярний світ, у якому регіональні конфлікти стають полем боротьби та протистояння різних акторів міжнародних відносин. Звідси необхідно вживати всіх зусиль, щоб максимально нейтралізувати такі конфлікти та знаходити їм прийнятні рішення, оскільки будь-який з них не тільки несе загрозу конфліктуючим сторонам, а й зачіпає інтереси всього людства.

РОЗДІЛ 3

ВЗАЄМВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ НА МЕЖІ ХХ – ХХІ СТОЛІТТЯ

3.1. Політика Індії у відношенні до Пакистану

Відносини Індії та Пакистану є визначальним фактором для регіону Південної Азії. Нью-Делі та Ісламабад підійшли до 1990-х років з важкою історичною спадщиною у вигляді трьох повномасштабних воєн та невирішеної проблеми приналежності Кашміру. Безуспішні спроби Індії та Пакистану знайти спільне рішення у вирішенні Кашмірського питання були приводом до виникнення та розвитку на цій території сепаратистських рухів та терористичних угруповань.

Для індійсько-пакистанських відносин характерна постійна конфронтація, яка перетікає в тимчасову «розрядку», то прагне до ескалації. Хрестоматійним прикладом є візит прем'єр-міністра Індії А.Б. Ваджпаї в лютому 1999 р., коли він приїхав до Пакистану автобусним рейсом «Амрітсар – Лахор» для зустрічі з прем'єр-міністром Пакистану Н. Шаріфом. Успіх «автобусної дипломатії» було перекреслено початком Каргільської війни.

Індія звинувачує Пакистан у тому, що незважаючи на серйозну політичну та економічну слабкість, він продовжує спонсорувати тероризм у якості державної політики. Індію подібна ситуація явно не влаштовує, і вона готова рішуче реагувати на будь-які інциденти, ініціаторами яких є ті чи інші терористичні угруповання, які можуть спричинити подальшу ескалацію ситуації в прикордонних районах.

При цьому Індія стурбована проектом Китайсько-пакистанського економічного коридору (далі – КПЕК), реалізація якого зв'яже Пакистан та Китай нафто та газопроводами, лініями електропередач та оптико-волоконним зв'язком, соціальними об'єктами. Нью-Делі звинувачує Ісламабад і Пекін у «захопленні» частини її території та прокладанні маршруту КПЕК спірними районами Кашміру. У січні 2017 р. прем'єр-міністр Індії Н. Моді заявив, що територіальний суверенітет Індії порушено [34].

Також Індія стурбована та звертає особливу увагу на фінансування Китаєм порту Гвадар у Пакистані, постійну присутність китайських ВМС у порту. Порт, займаючи стратегічне становище між Аравійським морем та Перською затокою, надає Пекіну найкоротший доступ до ринків Близького Сходу, Африки та

Європи. На думку керівництва Індії, відносини між Індією та Пакистаном перебувають на надзвичайно низькому рівні, а спроби посадити Індію за стіл переговорів шляхом дестабілізації Кашміру не лише провалилися, а й посилили позицію Індії щодо спірних територій.

Індія вважає, що Пакистан повинен припинити спонсорувати терористичні організації, а в разі потреби Індія має бути готовою до односторонніх обмежених військових дій проти терористичних угруповань у Пакистані. Індія не виключає діалогу з Пакистаном, але переговори мають бути структурованими і довірчими, оскільки неможливо нормалізувати відносини, якщо на кордоні постійно відбуваються локальні конфлікти. Крім цього, Індія вважає, що Пакистан повинен перестати «брязкати ядерною зброєю» [31].

Індія вважає Кашмірське питання в принципі вирішеним і звинувачує Пакистан у незаконній окупації частини її території в «індійському штаті Джамму та Кашмір». Відповідно до основоположних принципів своєї зовнішньої політики, Індія категорично виступає проти будь-якої зовнішньої участі у врегулюванні кашмірської проблеми, визнаючи необхідність і право участі самого народу Кашміру у вирішенні своєї долі. Індія негативно ставиться до ідеї незалежності Кашміру, яку обстоює частина політичної еліти штату.

Індія підозрює Пакистан у підготовці бойовиків, які мають на меті здійснення терористичних актів на її території. Найбільш гучним терактом стала атака на Мумбаї, де дії членів терористичного угруповання «Лашкар-е-Тайба», що бореться за звільнення Кашміру від «індійської окупації», призвели до загибелі 166 людей [53]. Пакистан же звинувачує Індію у порушенні прав людини на підконтрольній їй території Кашміру, закликаючи світову спільноту втрутитися та оцінити адекватність дій індійської влади [68].

Останніми роками індійсько-пакистанські відносини знову переживають кризу. Позбавлення особливого статусу штату Джамму і Кашмір і перетворення адміністративної одиниці на союзну територію Джамму і Кашмір і союзну територію Ладакх (що передбачає пряме управління з федерального центру) в

результаті скасування дії статті 370 Конституції Індії надовго віддалили перспективу врегулювання Індійсько-Пакистанських відносин [40].

Індія планує побудувати розумну систему контролю кордонів із Пакистаном, М'янмою для стримування контрабанди та зменшення попадання терористів на територію своєї країни. Індія має намір проводити політику зміцнення військового потенціалу, незважаючи на те, що хоче бути мирною країною, оскільки сусідній ворожий Пакистан і міцний Китай можуть стати проблемою внутрішньої безпеки Індії. Індія зможе бути впевненою у світі, якщо продемонструє здатність захищати свої національні інтереси за допомогою застосування сили.

Індія зміцнюватиме свій військовий потенціал за рахунок нарощування ракет наземного, повітряного та морського базування, одночасно модернізуючи свої старі ракетні системи. При цьому особливу увагу буде приділено захисту системи ядерного командування та управління від кібератак.

3.2. Політика Пакистану у відношенні до Індії

Кашмірська проблема є однією із стратегічних цілей безпекової політики Пакистану. Пакистан солідарний з Індією щодо неприйняття незалежності Кашміру. Він відійшов від колишньої жорсткої позиції визнання необхідності проведення плебісциту під міжнародним контролем відповідно до резолюцій ООН. За останні роки обстановка в регіоні в цілому ускладнилася через багаторічне кровопролиття в Афганістані, ситуація в якому далека від стабільності і лише ускладнювалася в умовах виведення з його території основного контингенту військ США та країн НАТО. Після переходу Індією та Пакистаном «ядерного порога» у травні 1998 року ситуація в Південній Азії кардинально змінилася [2, с. 48].

Згідно з офіційною позицією Пакистану справедливе та мирне врегулювання суперечки навколо Дžамму та Кашміру залишається в основі

двосторонніх відносин з Індією та залишається життєво важливим інтересом національної безпеки Пакистану.

Незаконні та односторонні дії Індії у серпні 2019 року були відкинуті народом незаконно окупованого Індією Джамму та Кашміру (ІОЖК). На думку Пакистану, індійські окупаційні сили продовжують порушувати права людини та утискувати їх за допомогою військових злочинів, злочинів проти людяності та актів геноциду у ІОЖК. Крім того, Індія продовжує вести неправдиву пропаганду навколо кашмірського спротиву, щоб приховати свої незаконні дії. Пакистан має намір надавати моральну, дипломатичну, політичну та юридичну підтримку народу Кашміру доти, доки він не досягне свого права на самовизначення, гарантованого міжнародною спільнотою відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН.

Відповідно до основних положень Стратегії національної безпеки Пакистану на 2022-2026 рр., одним із пріоритетів безпеки Пакистану виділяється оборона та територіальна цілісність. Навіть за «миролюбної» позиції, що чітко простежується протягом тексту всієї Стратегії, країна наголошує на необхідності нарощування бойового потенціалу з метою самооборони. Особливу увагу буде приділено навчанню та модернізації воєнізованих формувань для задоволення вимог безпеки кордонів протягом найближчих десятиліть. Занепокоєння викликають не врегульовані прикордонні суперечки, які продовжують становити загрозу безпеці, особливо вздовж лінії контролю та робочого кордону, де порушення режиму припинення вогню Індією загрожують життю та майну цивільного населення, а також регіональній стабільності. Для усунення існуючої загрози з боку Індії та терористичної загрози спостереження за повітряним простором Пакистану має бути гарантовано надійним зв'язком та компетентним командуванням для мобільного відстеження повітряної та морської обстановки у прикордонних районах [47].

Зростання нарощування озброєнь Індією, якому сприяють доступ до передових технологій і виключення з правил нерозповсюдження, викликає занепокоєння Пакистану. Так, оборона ставиться у пріоритет через визнану

Пакистаном зростаючу перспективу збройного конфлікту, оскільки уряд країни не виключає можливості застосування сили противником. Тому в Стратегії, у першому подібному документі, опублікованому для публічного розповсюдження, робиться заява про пріоритет захисту своєї територіальної цілісності у відповідь будь-який прояв військової агресії. Варто особливо наголосити, що цілі з удосконалення військово-промислового комплексу Пакистан має намір досягати за рахунок розумних інвестицій у постійну модернізацію збройних сил без участі країни в будь-якій гонці озброєнь. Вищевикладене вказує на те, що Пакистан враховує досвід у відносинах з Індією і прагне не повторити існуючу і ні до чого не приведучу гонку озброєнь між країнами.

У прагненні нарощувати оборонний потенціал Пакистан побоюється найбільш гострої форми прагнення підірвати державну стабільність – тероризму. Пакистан здійснює політику абсолютної нетерпимості до будь-яких груп, причетних до терористичної діяльності на його території. З національною рішучістю та самовідданістю Пакистан веде одну з найуспішніших війн проти тероризму за останні два десятиліття. Незважаючи на цей успіх, загроза залишається досить високою.

Пакистан отримав визнання у всьому світі за позитивні кроки щодо створення надійної системи фінансового моніторингу для запобігання фінансуванню тероризму. Держава також зробила спеціальні проекти розвитку в тих частинах країни, які раніше страждали від тероризму. Країна намічає для себе продовження цієї позитивної лінії шляхом зміцнення поліцейських сил та пов'язаних з ними агентств боротьби з тероризмом, проведення розвідувальних операцій проти терористичних груп, запобігання доступу терористів до використання фінансових джерел для здійснення своєї діяльності. Пакистан підкреслює свою орієнтованість на економіку та безпеку людини і робить спроби нейтралізувати будь-який несправедливий негатив, пов'язаний з його іміджем через постійну дезінформацію та операції з впливу з боку противників, до яких також входить Індія.

В останні роки, на слушну думку А. О. Худолій, «зростає роль Пакистану як традиційного опонента Індії в регіоні у зв'язку з формуванням транспортних коридорів із Центральної Азії. Він є бар'єром на шляху розвитку стратегічного партнерства між Російською Федерацією та Індією. Пакистан, маючи вплив на широкі верстви афганських талібів, одночасно зберігає власні ісламістські амбіції. У прагненні здобути регіональне лідерство керівництво Пакистану тяжіє до США та держав Перської затоки. Маючи власні ядерні можливості, Пакистан здатний дати адекватну відповідь на індійську ядерну програму. Проте локальна гонитва озброєнь між Делі та Ісламабадом може в перспективі зруйнувати наявний баланс сил в Азії» [20, с. 94].

Пакистанська зовнішня політика завжди була індоцентричною, оскільки керівництво країни сприймало Індію як ворога через затяжний конфлікт, підсилений трьома війнами. Індія в усіх аспектах потужніша, ніж Пакистан, тому є постійним подразником для Ісламабада у військовому, економічному, етнічному та культурному вимірах.

Наприкінці лютого 2023 року Пакистан та Індія розпочали розгляд спору щодо гідроенергетичних проектів в арбітражі Світового банку в Гаазі. Пакистан оскаржує правомірність проекту будівництва Індією гідроелектростанцій у руслі річок Кішенганга потужністю 330 МВт на річці Джелум та гідроелектростанцію Ратл потужністю 850 МВт на річці Ченаб. На думку пакистанської влади, поява гідроелектростанцій у Кишенганга та Ратлі можуть вплинути на потік води, що надходить до Пакистану, порушуючи Договір про води Інду між двома країнами [50].

Отже, офіційно проголошена зовнішня політика Ісламської Республіки Пакистан іде всупереч діям уряду, який перебуває під значним впливом військових кіл, зацікавлених у нагнітанні напруження у відносинах з Республікою Індією. Тривала конфронтація щодо Кашміру підтверджує висловлену думку. Пакистан висловлює територіальні права на індійські території та, схоже, навіть і не збирається відмовлятися від своїх незаконних претензій. Слід вказати, що у країні наближається період загальних виборів. У

зв'язку з цим положення Стратегії національної безпеки Пакистану на 2022-2026 роки підтверджують, що цей документ можна розглядати як відповідь уряду на претензії щодо відсутності довгострокових планів розвитку. З іншого боку, Стратегію можна розглядати як готовність уряду на сміливі кроки на шляху розвитку та готовність до більш тісної співпраці з дружніми країнами для подолання загроз регіональній безпеці.

3.3. Сучасний стан взаємовідносин Індії та Пакистану

Авторитет національного лідера Н. Моді, який виступає мовою хінді і захищає індуські цінності, приймає вольові рішення в кризових ситуаціях і відповідає за те, що відбувається в країні, дозволили БДП не лише залишитися при владі за підсумками першого терміну, але навіть покращити свій результат на загальних виборах 2019 р., хоча темпи зростання ВВП продовжували падати [44]. Ще до оголошення результатів виборів у 2019 р. голова БДП О. Шах заявив, що БДП не тільки здобуде перемогу, а й залишиться при владі найближчі 50 років [23]. Незважаючи на існуючі в колах індійської інтелігенції побоювання щодо відходу від секуляризму, зростання релігійної нетерпимості та авторитарних тенденцій, Уряд Н. Моді зберігає підтримку більшості населення, якому імпонує риторика та дії прем'єр-міністра [42].

Численні війни та безліч конфліктів є закономірним наслідком зіткнення різних культурно-цивілізаційних систем. Саме такі відмінності між Індією та Пакистаном лежать в основі тих протиріч, які супроводжують їхні стосунки. Зазначимо також, що нестабільність у регіоні на тлі безпрецедентного зростання науково-технічного розвитку посилюється і загрозою розв'язання ядерної війни. Індія і Пакистан продовжують нагадувати всій планеті про те, що нерегульований конфлікт між ними, що триває багато десятиліть – найстаріший конфлікт на порядку денному ООН – залишається одним із факторів дестабілізації, здатним у будь-який момент підірвати ситуацію у світі.

Аналіз електронних джерел зарубіжної преси дає основні дати позитивну оцінку динаміці взаємин Індії та Пакистану. Серед ознак покращення відносин двох країн можна назвати збереження перемир'я між ними останніми роками, домовленості про постачання пшениці до Афганістану. Також жестом доброї волі з індійської сторони можна назвати надання Індією Пакистану додаткових даних про паводкові води Інду. Пакистан підтримав ідею поновити торгівлю з Індією.

З жовтня 2021 року Індія очолювала на ротаційній основі найбільш дієву в ШОС Регіональну антитерористичну структуру (РАТС). Вона створена в 2002 р. і має за мету максимально уніфікувати й зблизити підходи до контролю над кордонами та обміном інформацією насамперед в інтересах центрально-азійських країн, КНР та РФ. У рамках діяльності РАТС Індія, хоча й не має представника у її керівництві, провела в травні 2022 р. в Делі чотириденну «протитерористичну зустріч» з питань безпеки в Афганістані та на його кордонах за участю КНР, центральноазійських держав та Пакистану. Оглядачі вважають, що у такий спосіб Індія намагається девальвувати ексклюзивну роль китайсько-пакистанського тандему у внутрішньо-афганських процесах у формі міністерського діалогу КНР – ІРП – Афганістан, не дозволити посилення Пакистану через закріплення його ролі в Афганістані [37].

Також важливим завданням РІ в ШОС є використання цієї міжнародної структури для економічного проникнення в багаті ресурсами держави Центральної Азії. Йдеться як про вуглеводні, уранові поклади, так і про інші цінні рудні матеріали, інфраструктурні проекти й транспортні коридори Південь – Північ. Зокрема, із Казахстану та Узбекистану Індія отримує уран для збудованих власними силами АЕС [60]. Надважливим для Делі залишається проєкт ТАРІ – газопроводу «Туркменістан – Афганістан – Пакистан – Індія» [52]. Важливий і проєкт CASA-1000 – один із найбільших проєктів енергетичної мережі, що передбачає створення ринку електроенергії, який об'єднує країни Центральної та Південної Азії [4].

У 2019 році Пакистан обмежив двосторонню торгівлю з Індією після того, як індійська влада скасувала особливий статус індійського штату Джамму та Кашмір. Товарообіг з Пакистаном склав \$830,58 млн у 2019-2020 фінансовому році, \$329,26 млн у 2020-2021 фінансовому році та \$516,36 млн у 2021-2022 фінансовому році. Пакистан готовий вирішити з Індією всі наболілі проблеми за столом переговорів, включаючи питання Кашміру, заявив прем'єр-міністр країни Шехбаз Шаріф 17 січня 2023 року в інтерв'ю каналу новин «Аль-Арабія»: «Моє послання керівництву Індії та прем'єр-міністру Нарендрі Моді тому, що давайте сядемо за стіл переговорів і проведемо серйозний і щирий діалог, щоб вирішити такі актуальні проблеми, як Кашмір», – зазначив Шехбаз Шаріф. Політик звинуватив індійську владу в утиску мусульманського населення штатів Джамму і Кашмір на тлі скасування в 2019 році автономії, наданої кашмірцям відповідно до статті 370 Конституції Індії. Прем'єр-міністр Пакистану запропонував індійській владі змінити політику щодо релігійних та національних меншин, щоб увесь світ побачив, що Індія готова до переговорів: «Нам вирішувати, жити мирно і добиватися прогресу або сваритися один з одним, витрачаючи час і ресурси. У нас три війни з Індією, і вони принесли народу ще більше страждань, злиднів та безробіття» [70].

За словами прем'єр-міністра Пакистану, країни мають засвоїти цей урок історії та навчитися жити у світі, вирішуючи нагальні проблеми. «Ми хочемо зменшити бідність, домогтися процвітання та надати нашому народу освіту, медичні установи та робочі місця, а не витратити наші ресурси на бомби та боєприпаси – це послання, яке я хочу передати прем'єр-міністру Моді» [70].

Зважаючи на високі темпи економічного зростання Індії навіть в умовах глобальної пандемії, можна припустити, що згодом розрив в економічній та військово-технічній сферах між Індією та Пакистаном стане настільки значним, що незалежно від того, на яку стратегію спиратиметься Пакистан, Індія зможе подолати будь-які виклики з боку свого сусіда. У результаті рано чи пізно суперництво може перейти в інший рівень і прийняти інші, менш небезпечні для регіону та світу форми. У цьому заслуговує на увагу ситуація, що склалася

1971 р., коли Східний Пакистан відокремився від Західного, оформившись у незалежну державу Бангладеш. На той час військова та економічна асиметрія Пакистану з Індією стала настільки великою, що наступні майже десять років були відносно спокійними, оскільки Пакистану було дуже важко вести бойові дії проти Індії.

При розгляді Стратегій національної безпеки Індії та Пакистану було виділено низку суміжних питань, що перегукуються в обох стратегіях та відображають ставлення країн одна до одної на сучасному етапі. Серед таких питань було відзначено територіальну суперечку за належність Кашміру, проблему терористичної загрози, підхід країн до питання нарощування озброєнь, а також підхід Індії та Пакистану до союзників, які потенційно здатні вплинути на відносини між країнами [47].

Перше питання – територіальна суперечка, яка триває 75 років. Він досі не вирішений, і обидві сторони, згідно з їхніми Стратегіями, не готові йти на мирні поступки для вирішення конфлікту. При цьому спостерігається певна різниця у настрої Індії та Пакистану. Пакистан наголошує на необхідності залучення третьої сторони для вирішення конфлікту. Індія у свою чергу наголошує на важливості вирішення питання приналежності території, але не розглядає іншої альтернативи крім силового вирішення проблеми.

У стратегії національної безпеки Пакистану є позиції, що суперечать індійській стратегії. Найяскравіша їх – питання боротьби з тероризмом. Пакистан заперечує всі звинувачення Індії у спонсоруванні тероризму. Більше того, він спростовує цю інформацію, заявляючи, що міжнародна спільнота визнає ефективну боротьбу з тероризмом з боку Пакистану протягом десятка років. Це питання є одним із найважливіших у стратегії – Пакистан орієнтований на міжнародне співробітництво у питанні боротьби з тероризмом з такими країнами як США та Китай. При цьому США у стратегії відводиться роль гаранта безпеки в регіоні. У тому ж ключі робиться акцент на ООН, як на організацію, в якій голос таких малих країн, як Пакистан, буде почути в рівній мірі з такими великими країнами, як Індія [46].

У стратегіях важлива роль приділяється питанню нарощування військової могутності Індією та Пакистаном. Так, Індія висловлює наміри збільшувати свій військовий потенціал у зв'язку з сусідами, що посилюються, з ядерною зброєю в особі Китаю і Пакистану. Пакистан також будує плани щодо нарощування озброєння з метою захисту своїх кордонів, але при цьому наголошується на небажанні Пакистану у відновленні гонці озброєнь між країнами.

3.4. Ставлення Індії та Пакистану до агресії РФ та до України

Позиція Індії та Пакистану до агресії Росії до України відображає небажання цих країн сваритися з Росією. Із самого початку повномасштабної війни в Україні Індія зайняла нейтральну позицію. Країна відкрито не підтримує російську агресію, і за те, щоб вирішити конфлікт дипломатичними методами та припинити бойові дії. Але, Індія обминає відкритої критики щодо дій РФ та проти того, щоб долучитись до західних санкцій або ж запроваджувати свої [11].

На початку військових дій на території України Індія утрималася засуджувати російське вторгнення під час голосування в Організації Об'єднаних Націй, Раді Безпеки, Генеральній Асамблеї та Раді з прав людини. У своєму початковому «роз'ясненні мотивів голосування» Індія навіть не згадала Росію і не висловила жалю з приводу вторгнення. Натомість Індія просто закликала учасників конфлікту до його деескалації, ніби обидві країни були рівноправними противниками, коли насправді є очевидний агресор та явна жертва. Незадовго до цього Індія також не заперечувала визнання Росією незалежності сепаратистських українських регіонів Донецьку та Луганську.

У березні 2022 р. Індійська нафтова компанія (Indian Oil Corporation) придбала в чотири рази більше нафти, ніж у березні 2021 р. Щоденний імпорт становить 360 тис. барелів. Були викуплені танкери, від яких відмовилися покупці з європейських країн [34].

Індія одна із учасниць «Чотиристороннього діалогу з питань безпеки» (QUAD), яка не піддалася американському та європейському тиску під час голосування щодо засудження війни, але удержалась під час голосування в ООН. Президент росії має хороші відносини з індійським урядом, при цьому намагаючись показати, що москва не настільки ізольована, як це анонсує Захід. При цьому у вересні 2022 року на зустрічі Шанхайської організації співробітництва (ШОС) прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді недвозначно підкреслив російському президенту: «Сьогоднішня епоха – не епоха війни» [5].

Тобто, на початку військових дій у нашій країні Нью-Делі відмежувався від антиросійських санкцій та тиску на росію та утримався під час голосування щодо резолюції Ради Безпеки ООН, в якій пропонувалося засудити дії росії в Україні. Індія намагалася тримати зв'язок з обома сторонами, але пріоритет мала Росія.

Уряд Індії у 2022 році проводив місію з евакуації своїх громадян з України, ініційовану прем'єр-міністром Н. Моді під назвою «Операція Ганг». Через бойові дії в Україні, де навчаються тисячі індійських студентів, український конфлікт сприймався одним із головних викликів безпеки. Евакуацією понад шість тисяч індійців із західних регіонів України займалося індійське посольство в цій країні, яке здійснює контакти з владою сусідніх з Україною Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії. Загибель індійського студента в Харкові вразила всю країну, викликавши наростаючу критику російської операції та наполегливі заклики до уряду переглянути свою позицію.

Індія також була за укладення зернової угоди, разом з Туреччиною настоювала, щоб Росія допустила прохід кораблів. Водночас зі сторони Індії з перших днів війни Україна отримувала гуманітарну допомогу. Зокрема, 2 березня 2022 р. Національна група з реагування на надзвичайні ситуації переправила в Україну перший гуманітарний вантаж із всіма необхідними речами, ліками та наметами. З початку березня Індія почала спрямовувати допомогу в Польщу та Румунію, потім її забирали в Україну [16, с. 46].

«Ситуація почала змінюватися влітку-восени 2022 року, коли українські війська пішли в контрнаступ, – вказує О. Борділовська, – до того ж індійці зрозуміли, що Україну підтримує безліч союзників, а цілі, які придумала собі росія – химерні. Індія від самого початку усвідомлювала, хто в цій війні – агресор, а хто – жертва. Хоча в останні місяці тон індійського нейтралітету стає проукраїнським. Слова Нарендри Моді про те, що зараз не час війни, увійшли до завершального комюніке саміту G20» [6].

Російсько-індійський саміт проходив кожного року з початку 2000-х і був відмінений лише один раз під час пандемії COVID-19 у 2020 році. У грудні 2022 путін задля зустрічі з прем'єр-міністром завітав до Індії. Того ж місяця Нарендра Моді скасував традиційну очну зустріч із путіним, після того, як він погрожував використати ядерну зброю на війні в Україні. [15].

Незважаючи на тиск США та Японії, Індія продовжує уникати приєднання до міжнародних санкцій щодо росії та використовує такі можливості задля збільшення імпорту, зокрема сирої нафти з РФ [1].

Зараз країна набагато менше, ніж раніше, залежить від російської зброї та налагодила великі економічні зв'язки та оборонні зв'язки зі США, але росія залишається її найбільшим постачальником озброєнь, частку якого припадає майже половина індійського оборонного імпорту. На початку 2023 року Індія здійснила масштабну закупівлю зброї через напруженість у відносинах із Китаєм та Пакистаном. На придбання ракет, вертольотів, артилерії та систем радіоелектронної боротьби витратять 8,5 млрд. доларів. На цей раз Індія збирається віддати всі замовлення своїм виробникам замість того, щоб закуповувати зброю за кордоном, насамперед у Росії. Це є частиною стратегії нинішнього прем'єр-міністра Н. Моді, який хоче зміцнити індійський ВПК. Не маючи бажання мати конфлікт з Росією, яка є для Індії вигідним торговим партнером та постачальником зброї, індійський уряд просить Захід не зациклюватись на війні в Україні та «рухатися далі» [9].

Індія дотримується паритету у дипломатичних відносинах як із РФ, так і зі Сполученими Штатами Америки. Росія фактично змирилася з тим, що Індія

інтенсивно розвиває як політичні, так і економічні відносини із США, проте намагається запобігти розвиткові відносин між Індією та Україною. Одночасно індійська преса об'єктивно висвітлює події в Україні, називаючи дії росії в Україні злочинами, і загалом посідає активну проукраїнську позицію [35].

Україна підтримує тему нинішнього головування Індії у «Великій двадцятці», яку запропонував Нарендра Моді: «Васудгайва Кутумбакам». Планом якої є необхідні кроки, знайомі кожній людині, яка поважає себе та інших.

Україна очікує, що Індія, яка цього року головує в G20, запросить українських офіційних осіб взяти участь у саміті. Але за інформацією агентства Bloomberg, президент рф може відвідати саміт G20, який відбудеться у вересні в Індії [19].

Пакистан, як і багато інших країн, відчуває у собі наслідки війни. Можна сказати, що зростання цін на нафту також відіграло важливу роль у переговорах щодо нафтової угоди з росією. Справа в тому, що адміністрація Ісламабада, яка має проблеми з енергопостачанням, хоче придбати нафту за низьку ціну. У цьому контексті можна сказати, що угода з росією є метою економії доларів і подолання зростання цін на нафту.

Для пакистанців цікавим є співпраця з українськими підприємствами для ремонту або ж купівлі військової техніки. Тож приїзд прем'єра Пакистану Імрана Хана до москви і його зустріч з путіним 24 лютого – в перший день повномасштабного вторгнення в Україну були неприємною несподіванкою.

Візит до росії, який, за словами Імрана Хана, мав показати незалежність зовнішньої політики Пакистану від Заходу, визвав шквал критики з боку опозиції. Тож Хан заявив, що його хочуть позбавити влади за домовленістю зі США, яким начебто не до вподоби його дружба з росією та Китаєм.

Уряд Імрана Хана відмовився засудити вторгнення росії до України, утримався під час голосування резолюції в ГА ООН і наполягав, що країна не хоче належати до жодного з глобальних блоків, але все ж таки намагається вирішувати власні економічні питання.

Пакистанську владу більш цікавила доля тисяч студентів, які навчалися в Україні – деякі з них опинилися в окупованих містах та в зоні бойових дій.

6 березня 2023 року міністр закордонних справ Пакистану Шах Махмуд Куреші висловився в інтерв'ю Голосу Америки, що нейтральне ставлення Пакистану відображає історичний досвід країни. «Ми не хочемо бути частиною жодного табору. Ми заплатили ціну за перебування в таборах. Тому ми дуже обережні. Ми не хочемо йти на компроміс із нашим нейтралітетом, і тому ми утрималися. Єдиний розумний курс – це дипломатичне рішення», – зазначив він. Але вже 16 березня Пакистан надіслав два транспортні літаки C-130 з гуманітарною допомогою для України зі всіма необхідними речами, наметами, генераторами, засобами гігієни та ліками. У червні був повторно відправлений ще один вантаж гуманітарної допомоги [67].

Візит до Москви врешті завершився падінням уряду Імрана Хана, якого обвинуватили в провальному управлінні та зовнішньополітичних прорахунках за період головування. У квітні 2022 року 172 з 342 депутатів парламенту виразили йому недовіру, опозиція сформувала коаліційний уряд. Партія Імрана Хана «Пакистанський рух за справедливість» чекає на реванш на виборах восени 2023 року. Згідно з опитуванням Iris Communications половина пакистанців вважають, що країна рухається в неправильному руслі, а 56% гадають, що врятувати від кризи їх зможе лише Імран Хан. Сам політик продовжує роздмухувати анти західні настрої в країні. Але новий уряд Пакистану на чолі зі Шехбазом Шарифом не відмовляється від співробітництва із росією і політики нейтралітету. Новий прем'єр двічі зустрічався із путіним – у вересні 2022 року на саміті ШОС в Самарканді та в жовтні на нараді зі взаємодії зміцнення заходів довіри в Азії в Астані. «Відтоді, як попередній уряд впав, нинішній не сказав нічого екстраординарного і не зробив незвичних заяв щодо української кризи. Здається, він також слідує мантрі про нейтралітет» [7].

Головнокомандувач Армії Пакистану генерал Камар Джавед Баджва вперше офіційно засудив дії росії на Ісламабадському безпековому форумі 1

квітня 2022 року. Він відкрито розкрив про неприпустимість нападу більшої ядерної країни на меншу і без'ядерну.

Пакистан має намір долучитись до постачання зброї Україні та надіслав до України 159 контейнерів з боєприпасами, снаряди калібру 155 мм, заряди для реактивних снарядів M4A2, запали M82 та підричники PDM. 17 лютого 2023 року влада Пакистану заперчила повідомлення ЗМІ щодо постачання боєприпасів в Україну. Також заяву зробила на брифінгу прес-секретар Міністерства закордонних справ країни Мумтаз Захра Балоч. Українські фахівці вважають, що інформація про постачання боєприпасів могла бути частиною інформаційної війни між Індією та Пакистаном [10].

Росію в Пакистані осуджувати не мають бажання, але й з Україною теж сваритися не хочуть. Наразі в Пакистані зовсім інше ставлення до росії. Вони бачать, що немає тієї «величної» російської армії, про яку вони чули.

О. Борділовська вказує, що «на міжнародній арені політика Пакистану є лише трохи більш сприятливою для України, ніж політика Індії. Пакистанські дипломати завжди утримуються під час голосувань резолюцій щодо територіальної цілісності України, але, на відміну від Індії (яка голосувала проти), утримуються й під час голосування резолюцій щодо порушення прав людини в Криму, бо йдеться про права кримських татар-мусульман» [7].

Таким чином, основою зовнішньої політики Пакистану та Індії є політика невтручання, створення для себе так званої зони комфорту задля забезпечення власних інтересів.

Висновки до 3 розділу

Отже, питання спірних територій, згідно з розглянутими документами, залишається невирішеним. Жодних явних зрушень у бік вирішення суперечок немає, але якщо Пакистан слідуватиме виведеним у його стратегії безпеки

цілям, то в найближчому майбутньому дві країни можуть сісти за стіл переговорів. Найімовірнішим поштовхом для такого розвитку подій може стати позиція одного з найсильніших гравців, які впливають на підтримку безпеки в регіоні – США чи Китаю.

На початку військових дій у нашій країні Нью-Делі відмежувався від антиросійських санкцій та тиску на росію та утримався під час голосування щодо резолюції Ради Безпеки ООН, в якій пропонувалося засудити дії росії в Україні. Україна та Пакистан мають тісні військово-промислові зв'язки. Пакистан дотримується політики невтручання у військові конфлікти. Відкрита підтримка України означатиме фактичний розрив відносин між росією та Пакистаном та перекреслення перспективи їх можливого поглиблення.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

У бакалаврській роботі було розкрито зовнішню політику Індії, яка спрямована на забезпечення перетворення держави в потужного гравця на

міжнародній арені. Вона ґрунтується на принципах, які країна прийняла з моменту здобуття незалежності та керувалася ними. Принципами є: мир, незалежність, дружба та активна співпраця з усіма країнами. Усі вони були закріплені у концепції неприєднання та мирного співіснування. Політика Індії спрямована на те, щоб посилити роль держави на міжнародній арені, при цьому, усвідомлюючи, що лише активні дії можуть принести успіх.

На основі виконаних завдань, дослідили, що врахування у своїй зовнішній політиці викликів нового регіоналізму є одним із базових принципів зовнішньої політики Індії. В цілому індійська політика сконцентрована на використанні «м'якої сили», створеної надійного партнерства з країнами Африки. Євразійська інтеграція може розглядатися як один із ключових векторів індійської зовнішньої політики зараз. Участь Індії як висхідної великої держави в ШОС та інших інтеграційних проектах сприятиме посиленню значущості цих організацій. В Індії вважали, що для забезпечення майбутнього прогресу та безпеки необхідно вміти отримувати переваги з входу до різних двосторонніх зон вільної торгівлі.

В ході бакалаврської роботи визначили, що основою зовнішньої політики Індії є політика невторчання, створення для себе так званої зони комфорту задля забезпечення власних інтересів. Основні аспекти зовнішньої політики Індії можна коротко сформулювати таким чином: політика неприєднання, яка насправді означає прагнення незалежної зовнішньої політики та уникнення заплутаності з силовими блоками; бажання країни слідувати індійським традиціям, що правильні засоби мають бути прийняті для досягнення бажаних цілей; повна підтримка принципу свободи залежних народів та протидія расової дискримінації; співробітництво з усіма миролюбними країнами та з Організацією Об'єднаних Націй з метою сприяння міжнародному миру та процвітанню.

Дослідили, що конфліктний потенціал території Джамму і Кашміру бере свій початок ще при прийнятті рішення про умови розділу Британської Індії на два домініони. Тобто, з 1947 року, з моменту відмови від своїх прав на

легендарну Британську Індію, з моменту розпаду субконтиненту на дві держави – Індію та Пакистан. Вони і утворилися тільки тому, що індуїсти і мусульмани, які проживали на території Британської Індії не змогли жити в одній державі і почали війну за утворення двох самостійних держав – незалежної індуїстської Індії та мусульманського Пакистану. Кашмірська проблема спричинила чотири війни: 1947-1948 рр., 1965 р., 1971 р. і 1999 р. Індо-пакистанський конфлікт є особливим конфліктом Холодної війни, що чинить на нього різнобічний, але водночас поверхневий вплив, не торкаючись її основ. Такий характер конфлікту дозволив Індії стати активним учасником Руху Неприєднання, що кинув виклик Холодній війні в цілому. Обидві країни намагалися брати максимум із Холодної війни для себе самих, не даючи біполярному протистоянню, втрутитися кардинально в їхнє власне.

Розглянувши, відносини Індії з Китаєм визначили, що важливою є не лише невирішеність територіальної проблеми, а й співпраця Китаю з Пакистаном – традиційним противником Індії. Пакистано-китайська співпраця у військово-політичній галузі сприймається нею навіть більш болісно, ніж невирішеність прикордонної проблеми з Китаєм. З погляду Індії остаточна нормалізація її відносин із Китаєм потребує припинення пакистано-китайського співробітництва, насамперед у галузі ракетно-ядерних технологій. Політика центросилових держав по відношенню до Індії та Пакистану має значний вплив на розвиток їх безпекових структур, оскільки де-юре ні США, ні КНР не втручаються у внутрішні справи Індії та Пакистану. Аналіз індо-пакистанського конфлікту показав, що участь третіх країн у спробах врегулювання індо-пакистанських конфліктів має слабе значення. Так, однією з головних цілей зовнішньої політики Китаю було його зміцнення у статусі великої держави. Інтерес Китаю виражався в прагненні отримати доступ до багатих ресурсів Середньої Азії через розширення торгових контактів, для яких він почав зближення з Пакистаном. На даний момент Китай є однією з провідних держав регіону, який дотримується курсу інвестування на інші території. Адміністрація США не стала втручатися у конфлікт навколо Кашміру, надавши

його рішення Раді Безпеки ООН. Проте представникам американської Адміністрації довелося зіткнутися з тим, що Дж. Неру не був готовий поступитися кашмірською територією. Як Китай, так і США переслідують свої геополітичні і геостратегічні інтереси.

Виявивши шляхи мирного врегулювання індо-пакистанського конфлікту, можна зробити висновки, що Індія навідріз відмовляється від визнання кашмірської проблеми центральною в індо-пакистанських відносинах. Вона також проти залучення світової спільноти для вирішення кашмірського питання. Врегулювання кашмірського питання дуже проблематичне. Боротьба глобалізму та антиглобалізму в сучасному світі об'єктивно пролонгує кашмірську проблему. Втручання третіх сторін у конфлікт не дало очікуваного результату – його вирішення.

Проаналізувавши, що для індійсько-пакистанських відносин характерна постійна конфронтація, яка перетікає в тимчасову «розрядку», та прагне до ескалації, визначили, що Індія вважає кашмірське питання своєю внутрішньополітичною проблемою, а залучення інших країн та організацій розглядає як порушення власного суверенітету. Так як більшість кашмірського населення – мусульмани, то існує справді велика ймовірність того, що Кашмір може перейти до Пакистану. Щоб запобігти такому розвитку подій, Індія всіляко затягує з вирішенням проблеми. Відповідно до основоположних принципів своєї зовнішньої політики, Індія категорично виступає проти будь-якої зовнішньої участі у врегулюванні кашмірської проблеми, негативно ставиться до ідеї незалежності Кашміру, яку обстоює частина політичної еліти штату. Індія вважає, що Пакистан повинен припинити спонсорувати терористичні організації, а в разі потреби Індія має бути готовою до односторонніх обмежених військових дій проти терористичних угруповань у Пакистані.

У ході роботи було визначено, що вирішення кашмірського питання Пакистан бачить: у реалізації права кашмірського народу на самовизначення шляхом проведення плебісциту, у необхідності віднесення кашмірського

конфлікту до міжнародних суперечок, щоб залучити інститути медіації та багатосторонньої дипломатії, неможливості ведення переговорів з Індією щодо будь-яких інших питань без першочергового вирішення кашмірської проблеми, невизнання Акту 1948 р. і затвердження постулату у тому, що Кашмір – це невід'ємна частина Пакистану. Тобто, Пакистан солідарний з Індією щодо неприйняття незалежності Кашміру.

Проаналізувавши, сучасні відносини між Індією та Пакистаном, можна дійти висновку, що Індія і Пакистан продовжують нагадувати всій планеті про те, що нерегульований конфлікт між ними, що триває багато десятиліть – найстаріший конфлікт на порядку денному. Жодних явних зрушень у бік вирішення суперечок немає, але якщо Пакистан слідуватиме виведенням у його стратегії безпеки цілям, то в найближчому майбутньому дві країни можуть сісти за стіл переговорів. Найімовірнішим поштовхом для такого розвитку подій може стати позиція одного з найсильніших гравців, які впливають на підтримку безпеки в регіоні – США чи Китаю.

Дослідивши ставлення країн до війни в Україні, можна підсумувати, що на початку військових дій на території України Індія зайняла нейтральну позицію, відмежувалася від антиросійських санкцій та тиску на росію, утрималася засуджувати російське вторгнення під час голосування в Організації Об'єднаних Націй, Раді Безпеки, Генеральній Асамблеї та Раді з прав людини. Ситуація почала змінюватися влітку-восени 2022 року, коли українські війська пішли в контрнаступ, до того ж індійська влада побачила, що Україну підтримує широка коаліція союзників. Насправді Індія із самого початку знала, хто в цій війні є агресором, а хто – жертвою. Але в останні місяці тон індійського нейтралітету стає проукраїнським.

Пакистан – одна з держав, яка намагається зберегти в цій атмосфері баланс між росією та Китаєм. Той факт, що країна утрималася під час голосування, поданого Генеральною Асамблеєю ООН для засудження нападів росії на Україну, підтверджує це. Геополітичні умови вимагають від Пакистану підтримувати зв'язки з Росією та Китаєм. З іншого боку, Ісламабад також хоче

зберегти баланс у відносинах із США та країнами ЄС. І тут можна сказати, що діють як економічні і політичні чинники. Намагаючись зберегти нейтральну позицію у війні, Пакистан прагне зберегти та збалансувати свої відносини із Заходом, Китаєм, росією та США. Пакистан приділяє увагу реалізації багатовекторної, багатопланової зовнішньої політики, заснованої на зміцненні зв'язків із Росією, збереженні відносин із Китаєм та уникненні проблем із США.

Щодо ставлення до війни в Україні, то Пакистан дотримується нейтралітету та уникає відкритого осуду росії проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобровицький А. Політика Індії щодо широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/indiya.pdf>

2. Богданова Т. Є, Тихоненко І. В. Кашмірська проблема в контексті безпекової політики Пакистану. Наукові праці. 2021. №195. Т. 207. С. 48-52.
3. Борділовська О. Індія в сучасному геостратегічному балансі сил. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/1957/1719>
4. Веселовський А., Гриценко А. Індія та Китай: велике суперництво подібностей. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/veselovskiy.pdf>
5. Вихід з тіні. URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/vikhid-z-tini-1646/>
6. Городиський А. Лідерські амбіції та прагматичний нейтралітет. Як зрозуміти Індію? URL: <https://www.rfi.fr/uk/міжнародні-новини/20230126-лідерські-амбіції-та-прагматичний-нейтралітет-як-зрозуміти-індію>
7. Ерман Г., Борділовська О. Таємний союзник"? Чи справді Пакистан озброює Україну. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64298565>
8. Ігнат'єв П. М. Індія на шляху до лідерства в Південній Азії. Чернівці. : Книги – XXI, 2006. 504 с.
9. Індія почала масштабне переозброєння через протистояння з Китаєм. URL: <https://www.unian.ua/world/indiya-gotuyetsya-voyuivati-z-kitayem-i-zakupovuyezbroyu-12182316.html>
10. Кобзар Ю. Пакистан спростував поставки боєприпасів в Україну. URL: <https://www.unian.ua/weapons/viyna-v-ukrajini-pakistan-zaperechuyedopomogu-kiyevu-12148575.html>
11. Куса І., Гриценко А. Війна в Україні: позиція та інтереси зовнішніх гравців. Індія. URL: <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravcziv-indiya/>

12. Лукаш О. І. Регіональна політика Індії в умовах глобалізації на рубежі ХХ–ХХІ ст. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4575/1/Regionalna%20polityka%20Indii%20v.pdf>
13. Мірошниченко Т. М. Співпраця країн ШОС в межах проекту «економічний пояс на великому шовковому шляху». URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/64.pdf
14. Полещук Т. Ю. Чинники активізації зовнішньої політики Індії на Близькому Сході. Гілея: науковий вісник. 2015. №103. С. 392-395.
15. Прем'єр Індії скасував традиційний саміт із путіним. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3631022-premer-indii-skasuvav-tradicijniy-samit-iz-putinim-bloomberg.html>
16. Республіка Індія: потуга, що зростає. Перспективи розвитку українсько-індійських відносин : аналіт. доп. / [О. Александров, Н. Гавриленко, А. Гриценко, О. Давимука, М. Замікула, В. Орлик та ін.] ; наук. ред. М. Паламарчука. Київ. : НІСД, 2022. 88 с.
17. Ринейська Л. С. Міжнародні стратегії економічного розвитку: аналіз особливостей економічних стратегій Індії. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/56.pdf
18. Сивуха Т. В. Цивілізаційний вимір зовнішньої політики Індії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. 2015. №28. С. 185-188.
19. Україна та Індія мають схожі погляди у двох аспектах щодо війни та ситуації у світі, – Єрмак. URL: <https://delo.ua/politics/ukrayina-ta-indiya-mayut-sxozi-poglyadi-u-dvox-aspektax-shhodo-viini-ta-situaciyi-u-sviti-jermak-414871/>
20. Худолій А. О. Регіональні виміри зовнішньої політики Пакистану. регіональні виміри зовнішньої політики Пакистану. SPACE. 2017. № 2. С. 94-98.

21. Almén Oscar, Englund Johan and Ottosson Björn. Great Power Perceptions: How China and the U.S. view each other on political, economic. FOI-R. 2021, p. 106.
22. Bayley D. Kashmir Study in India-Pakistan Relations. Asia Publishing House. 1997, Vol.27, Issue 3. P. 658-659.
23. BJP will win 2019; will rule for next 50 years: Amit Shah," Hindustan Times, September 9, 2018, accessed April 26, 2021, URL: <https://www.hindustantimes.com/india-news/bjp-will-win-2019-will-rule-for-next-50-years-amit-shah/story-uqbwTVtGU1osyJxqZ19XKP.html>.
24. Brecher M. The New States of Asia. A Political Analysis. L.: Oxford Univ. Press, 1964. P. 203.
25. Bubna V., Mishra S. String of Pearls vs Necklace of Diamonds. Asia Times. URL: <https://asia-times.com/2020/07/string-of-pearls-vs-necklace-of-diamonds/>
26. China says it will support Pakistan 'upholding its rights' in Kashmir row with India. South China Morning Post. 2019. 10.08. URL: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3022254/china-says-it-will-support-pakistan-upholding-its-rights>
27. China, India and the United States: Tempered Rivalries in Asia. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/175751/Policy%20Brief%20-%202013-12-31%20-%20China,%20India%20and%20the%20United%20States.pdf>
28. China's changing regional policies in Asia: A comparative analysis. URL: http://Li_Fujian_2013%20.pdf
29. Desai S. India's SCO Challenge. URL: <https://thediplomat.com/2017/12/indias-sco-challenge>
30. Examining the National Security Policy of Pakistan 2022-2026. URL: <https://cscr.pk/explore/themes/defense-security/examining-the-national-security-policy-of-pakistan-2022-2026/>
31. FATAH: Near-bankrupt Pakistan resorts to nuclear sabre-rattling. URL: <https://torontosun.com/opinion/columnists/fatah-near-bankrupt-pakistan-resorts-to-nuclear-sabre-rattling>

32. Fituni L.L. Towards a Neo-bipolar Model of the World Order: Scouting Game in Africa. *Outlines of global transformations: politics, economics, law*. 2019. №6. p.16-33.
33. Goertz G., Diehl P.F. Enduring Rivalries: Theoretical Constructs and Empirical Patterns. *International Studies Quarterly*. 1993, Vol.37, №2. P.147-171.
34. India Exploring Crude Oil Imports From Russia; What Is At Stake. NDTV. 2022. 19 March. URL: <https://www.ndtv.com/business/india-russia-oil-trade-what-is-at-stake-2831331>
35. India today. URL: <https://www.indiatoday.in/livetv>
36. India's Latest Concerns With the China-Pakistan Economic Corridor. URL: <https://thediplomat.com/2022/08/indias-latest-concerns-with-the-china-pakistan-economic-corridor/>
37. India's unaddressed concerns from the SCO-RATS summit. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/indias-unaddressed-concerns-from-the-sco-rats-summit/>
38. Indian Hegemony in South Asia. UKessays. URL: <https://www.ukessays.com/essays/history/india-and-its-regional-hegemony-in-south-asia-history-essay.php>.
39. Jain B.M. *India-US Relations in the Age of Uncertainty: An Uneasy Courtship*. New York : Routledge, 2016. URL: https://books.google.ru/books?id=UCAFDAAAQBAJ&pg=PA182&dq=chary+india+us+relations&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=chary%20india%20us%20relations&f=false
40. Jeffrey Gettleman, Suhasini Raj, Kai Schultz, and Hari Kumar, India Revokes Kashmir's Special Status, Raising Fears of Unrest. *The New York Times*, May 05, 2019, accessed April 26, 2021, URL: <https://www.nytimes.com/2019/08/05/world/asia/india-pakistan-kashmir-jammu.html>
41. Joint statement between the People's Republic of China and the Islamic Republic of Pakistan. 2006. URL: <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?cgid=100667646&lib=tax>

42. Kapil Komireddi Five More Years of Narendra Modi will Take India to a Dark Place. The Guardian, May 21, 2019, accessed April 26, 2021, URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/21/five-more-years-narendra-modi-india-dark-place>
43. Kashmir, region, Indian subcontinent, Asia. URL: <https://www.britannica.com/event/Kargil-War>
44. Kaveree Bamzai, What if Coronavirus had hit India under Manmohan Singh, not Modi. The Print, April 8, 2020, accessed April 26, 2021, URL: <https://theprint.in/opinion/if-coronavirus-crisis-hit-india-under-manmohan-singh-not-modi/397338/>.
45. Krishnankutty P. All about Basic Exchange and Cooperation Agreement, which India and US are all set to sign. URL: <https://theprint.in/theprint-essential/all-about-basic-exchange-and-cooperation-agreement-which-india-and-us-are-all-set-to-sign/530883/>
46. National Integration An Essential Element of National Security. URL: https://issi.org.pk/wp-content/uploads/Pivot-Magazine/Pivot_Magazine_July_2022.pdf
47. National Security Policy of Pakistan 2022-2026: A Balanced Approach for Addressing Major Security Issue. URL: <https://strafasia.com/national-security-policy-of-pakistan-2022-2026-a-balanced-approach-for-addressing-major-security-issue/>
48. Nirmala Joshi India's Role in the Shanghai Cooperation Organisation. URL: <https://usiofindia.org/publication/usi-journal/indias-role-in-the-shanghai-cooperation-organisation/>
49. **Noorani A. G.** Article 370. A Constitutional History of Jammu and Kashmir. Oxford : Oxford University Press, 2021.
50. Pakistan-India hydro dispute underway in The Hague. URL: <https://globalarbitrationreview.com/article/pakistan-india-hydro-dispute-underway-in-the-hague>

51. Ratna T. Paradiplomacy: A New Way for Indian Foreign Policy? The Diplomat. URL: <http://thediplomat.com/2013/11/paradiplomacy-anew-way-for-indian-foreign-policy/>
52. Renewing Economic Relations Between India and Central Asia. URL: <https://ucentralasia.org/news/2022/februarv/renewing-economic-relations-between-india-and-central-asia>
53. Revisiting the Night of Mumbai Terror Attack: When 10 Pak Terrorists Attacked India's Financial Capital. The Economic Times, November 26, 2019, accessed April 26, 2021. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/revisiting-the-night-of-mumbai-terror-attack-when-10-pak-terrorists-attacked-indias-financial-capital/articleshow/72235424.cms>
54. Sarthi Suhag P India's Membership in Shanghai Cooperation Organisation: An Appraisal. URL: https://idsa.in/backgrounders/india-membership-in-shanghai-cooperation-organisation_pssuhag_290817
55. Sinderpal Singh India in South Asia: Domestic Identity Politics and Foreign Policy from Nehru to the BJP. N.Y.: Routledge, 2013.
56. **Singh N.** Cultural Conflict in India: Punjab and Kashmir. The myth of "ethnic conflict" : politics, economics, and "cultural" violence / B. Crawford, R. D. Lipschutz (eds.). Berkeley : University of California, 1998. URL: <https://escholarship.org/content/qt7hc733q3/qt7hc733q3.pdf>
57. Singh S. From Delhi to Bandung: Nehru, Indian-ness and Pan-Asian-ness. South Asia: Journal of South Asian Studies 2011. №34. C.51-64
58. Siow M. Can India keep pace with China in Africa, or is it running on a different track? This week in Asia. URL: <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3092545/can-india-keep-pace-china-africa-or-it-running-different-track>

59. The boundary agreement between China and Pakistan, 1963. URL: <http://people.unica.it/annamariabaldussi/files/2015/04/China-Pakistan-1963.pdf>
60. The Chinese Shadow on India's Eastward Engagement: The Energy Security Dimension. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-inks-deal-to-get-uranium-supply-from-uzbekistan/articleshow/67596635.cms?from=mdr>
61. The History Of Kashmir Conflict And Its Various Phases. URL: <https://www.outlookindia.com/national/the-history-of-kashmir-conflict-news-189840>
62. The India-Pakistan Conflict in Kashmir and Human Rights in the Context of Post-2019 Political Dynamics. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03068374.2022.2041288>
63. The Kashmir Conflict; History and facts. URL: <https://strafasia.com/the-kashmir-conflict-history-and-facts/>
64. The Sino-Pakistan boundary agreement. March 26, 1963. URL: http://www.bhutto.org/1957-1965_speech45.php
65. Timothy R. Heath, Christian Curriden, Bryan Frederick, Nathan Chandler, Jennifer Kavanagh. China's Military Interventions. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA400/RRA444-4/RAND_RRA444-4.pdf
66. U.S. Recognition of Indian Independence. US Department of State. URL: <https://www.history.state.gov/countries/india>
67. Ukraine-Russia War Implications for Pakistan. Tribune. URL: <https://tribune.com.pk/story/2364775/ukraine-russia-war-implications-for-pakistan>
68. UN Rights Chief Calls for Major Probe into Kashmir Abuses. The Dawn, June 14, 2018, accessed April 26, 2021. URL: <https://www.dawn.com/news/1414125>.

69. Valiathan V. K. Oman's Strategic Duqm Port and India's Opportunities. Centre for Land Warfare Studies. URL: <https://www.claws.in/omans-strategic-duqm-port-and-indias-opportunities/>
70. We have learnt our lesson: Pakistan PM Shehbaz Sharif calls for talks with PM Modi. URL: <https://indianexpress.com/article/world/we-have-learnt-our-lessons-after-wars-with-india-says-pakistan-pm-calls-peace-with-pm-modi-8386851/>